

Univerzita Karlova v Praze
Filosofická fakulta
Ústav filosofie a religionistiky

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

KLEANTHŮV HYMNUS NA DIA V KONTEXTU ŘECKÉHO ARCHAICKÉHO MYŠLENÍ

Cleanthes' Hymn to Zeus in its Archaic Greek Context

Vojtěch Svoboda

Vedoucí práce: Doc. Zdeněk Kratochvíl

Rok odevzdání práce: 2008

Prohlašuji, že jsem postupovou práci vypracoval samostatně s využitím pouze citovaných
pramenů a literatury.

OBSAH

ÚVOD.....	- 5 -
OBEČNÝ RÁMEC KLEANTHOVY NAUKY	- 6 -
DOCHOVÁNÍ HÉRAKLEITA KLEANTHOVI.....	- 20 -
TÉMATATA KLEANTHOVI A HÉRAKLEITOVÍ SPOLEČNÁ.....	- 29 -
MÍSTO HYMNU V HYMNICKÉ TRADICI.....	- 34 -
KLEANTHŮV HYMNUS A HÉRAKLEITOVA ŘEČ	- 41 -
ZÁVĚR.....	- 47 -
PŘÍLOHA: TEXT HYMNU V THOMOVĚ ČTENÍ.....	- 48 -
LITERATURA	- 49 -
SHRNUTÍ	- 51 -
RESUMÉ	- 51 -

“聖人在乎？”公曰：“已死矣。”曰：“然則君之所讀者，古人之糟魄已夫！”

„Žijí ještě ti mudrci?“ „Jsou mrtvi,“ řekl vévoda. „Pak to, co čteš, jsou jen mršiny starců!“

Zhuangzi (II, 3,9)

POUŽITÉ ZKRATKY

- DK Diels H., Kranz W.: Die Fragmente der Vorsokratiker. Dublin - Zürich 1966. Zlomky této edice bez dalšího určení jsou míněny zlomky Hérakleitovy.
- DL Diogenés Laertios: Vitae philosophorum.
- FB Furley, W. D., Bremer J. M.: Greek Hymns. A Selection of Greek Religious Poetry from the Archaic to the Hellenistic Poetry. Vol. 1 a Vol. 2. Tubinky 2001.
- LS Long, A. A., Sedley, D. N.: The Hellenistic Philosophers, Vol. I a Vol II. Cambridge 1987.
- SVF von Arnim I., Stoicorum Veterum Fragmenta, 4 vol., Lipsko 1903-1924. (repr. Štutgart, 1964).
- v. verš Hymnu na Dia.
- ZK Kratochvíl, Z.: Délský potápěč k Hérakleitově řeči. Praha 2006.

Úvod

Kleanthův Hymnus, tím, že v sobě jedinečným způsobem kříží *žánr* hymnu a *téma* vztahu boha a kosmu, poutá tradičně pozornost historiků filosofie, náboženského myšlení i literatury. Vezmeme-li nadto v úvahu jeho *filosofickou* povahu, vysvítá, že se v Hymnu vskutku dochoval unikát vybočující z množiny hymnů podobné tematiky, oblíbené též v orfických kruzích. Hymnus, jakožto svébytné dobře zachovalé umělecké dílo, staví do nového, živějšího světla raně stoické filosofy, jak se nám zachovali v suchopárných útržcích a referencích. V neposlední řadě: Hymnus nejen, že v sobě spojuje starý žánr a nové téma, představuje také spojnicí archaických, nanovo uchopených konceptů se stoickou filosofií. Sledování trasy této spojnice se hodlám věnovat v této práci.

Vztah Kleantha coby hymnika ke starším myslitelům býval tradičně traktován ve dvou schématech. Zjednodušeně řečeno, A. Long, navazuje ovšem již na Dielse, chápe Hymnus v prvé řadě jakožto nápodobu Hérakleita, a v celku mu rozumí jakožto jednomu ze stoických pokusů o recepci efeského mudrce. G. Zuntz se naopak pokoušel o zařazení Hymnu do širšího kontextu filosofického hymnu, zejména Empedokleova a Parmenidova. Jeho snažení vydalo zralý plod v práci jeho následovníka J. Thoma, který nedávno k hymnu vydal obsáhlou monografii mapující všemožné potenciální zdroje Kleanthových úvah.

Tváří v tvář novějšímu výzkumu se jeví neudržitelným chápat Hymnus jako pouhou nápodobu Hérakleitovy řeči. Na druhou stranu se mi zdá, že také Thomův rozklad nad Kleanthem, jakkoli důkladný, potřebuje určitá doplnění: předně, je zřejmé, že Hérakleitos není pouhý *primus inter pares* z těch, na které Kleanthés svým textem naráží, nýbrž že jeho úloha je v mnohém směru zásadnější. Této roli se budu ve své práci věnovat především, nevyjímaje z toho technická zkoumání zejména co do způsobu zachování Hérakleitovu spisu stoické škole. Dále se pokusím rekonstruovat vztah mezi Kleanthovou kosmologií a Hymnem, který je také konec konců kosmologickou skladbou (předbímám: jak se ukáže, je tato vazba kupodivu velice slabá). Zkoumání souvztažnosti s Aichylovými hymny, byť samo o sobě nepodstatné, může, jak se domnívám, poukázat na skutečnost, že dát myšlenkám hérakleitovského obsahu hymnickou formu, mohlo Kleanthovi připadat zcela přirozené. V tom spatřuji třetí z hlavních zamýšlených technických cílů své práce.

OBECNÝ RÁMEC KLEANTHOVY NAUKY

1.

Postavení Hymnu¹ mezi dalšími 155 zlomky SVF² týkajících se Kleantha je do značné míry specifické, i když zajisté nikoli zcela samostatné. Pravost zlomku, přes jediné zachování, nebývá zpochybňována.³

Hymnus vcelku zapadá do obrazu, jejž nám o Kleanthovi zanechala antická doxografie. Kleanthés má, jak podotýkají moderní historikové filosofie, odkazující spíše na četnost theologických zlomků, než na konkrétní doxografický údaj, pověst nejzbožnějšího ze stoiků.⁴ Oproti svému učiteli Zénónovi i nejslavnějším žáků Chryssipovi zastává přísnější morální zásady.⁵

Kleanthés má evidentně blízko poesii, kteréžto náklonnosti se zřejmě přiučil u svého mistra.⁶ Mimo hymnu se dochovaly další poetické zlomky⁷ a v pozdější tradici bývá zván básníkem. Filodémos si ve spisu O hudbě tropí žerty z údajného Kleanthova názoru, podle něhož rytmy melodie a metra mají lepší přístup ke kontemplaci theologických pravd než próza a filosofický diskurs.⁸ Seneca reprodukuje Kleanthův názor, podle něhož se pravidly poesie smysl naší mluvy stává *clarior*, stejně jako se takovým stává zvuk prořed amplionem hlasového ústrojí.⁹

¹ Název Hymnu na Dia (dále jen „Hymnus“) je titulem dodatečně přiřazeným moderní filologií.

² Zlomků reflektujících Kleanthovu nauku je ovšem více. Jednak jde o zlomky zařazené v dalších kapitolách SVF, jednak von Arnim neuchovává všechny Kleanthovy zlomky, zejm. některé latinské reference. Viz LS ad.

³ Výjimku představuje Meineke jako vydavatel Stobaia 1860-1864.

⁴ Tak Thom: 2005, LS ad. Viz také snahu potřit Aristarchův heliocentrismus.

⁵ Zénónova posice je blíže kynické nejen ve svém volnějším obsahu, ale i odlišném chápání a založení „žítí s souladu s přirozeností“, τῷ ἄμολογούμηνω τῷ φνσει ζῆν. Pro Kleantha má formule téměř výhradně morální obsah (cf. 1.564 níže).

⁶ Viz SVF 1.219, 235. Zuntz míní opak. Zuntz: 2005, str. 2.

⁷ Celkem deset: SVF 1.527, 537, 557, 559-62, 570, 573, 583, 586.

⁸ SVF 1.486. Philodem. de musica col. 28, 1 p. 79 Kemke:

εἰ μὴ (— τῷ π) αῖρ f Κλεῖν(θ) εἰ λῶ|γειν (τῷ χ) α θελᾷ σου σ(ι)ν, © φ φησιν (‘|μεῖνο(ν) τε εἶναι τ f ποιητικ f | καὶ μ(ου) σ)ικ f παραδεῖγματα | καὶ, τοῦ (λῶ γ)ου τοῦ τῷ φ φιλοσοφῶν αἰ καν(φ) μὴ ν ξαγ(γ) λ|λειν δυναμῶν τ f θε(α) καὶ | ‘(ν)θ(ρ) (πινα), μ— χον(τ) οφ δ | ψειλοῦ τ | ν θεῶν μεγεθ | ν | λῶ ξειφ οἰ κεῖ αφ, τ f μ τρ(α) καὶ | τ f μ λη καὶ τοῖ φ • υθμοῖ φ | (φ μ— λιστα προσικνεῖσθαι | πρῖ φ τ—ν ’λᾷθειαν τῷ φ τ | ν | θεῶν θ(ε)ωρῶν αφ.

⁹ SVF 1.487. Seneca Epist. 108, 10.

Nam, ut dicebat Cleanthes, quemadmodum spiritus noster clariorem sonum reddit, cum illum tuba, per

Na jiném místě¹⁰ se dovolává analogie mezi člověkem s jeho přirozenou inklinací ke zdatnosti a zcela dokončeným veršem.

S čím naopak stojí zlomek v příkrém rozporu, je doxografické pojetí Kleantha jakožto hrubšího, těžkopádného a neoriginálního myslitele bez důkladného vzdělání.¹¹ Znalost starých básníků, nových i starších filosofů a myslitelů, jakož i schopnost aktivní operace s jejich odkazem je mimo pochybu. Otázkou ovšem může být, v jakém období života se mu vzdělání dostalo, spoléháme-li se na historky, podle nichž přišel do Athén zcela bez prostředků, aby studoval u Zénóna posledních devatenáct let mistrova života, i.e. v letech 343/2 až 362/1, poté, co byl předtím působil celý život jako zápasník na stadiónu, a těžkou fyzickou prací si vydělával na živobytí.

S uvedeným souvisí také tázání se po tom, v jaké fázi života Kleanthés hymnus napsal. Vzhledem faktu, že z uváděných padesáti sedmi Kleanthových spisů¹² se do dnešních dnů dochovaly pouze žalostné relikty, nejsme s to rekonstruovat ani pořadí spisů, natož myšlenkový vývoj. Jediný pokus o přesné historické zařazení učiněný ve dvacátých letech Wilamowitz em se ukázal neúspěšným. Wilamowitz poukazoval na ovlivnění úvodu Arátových *Phaenomen* invokací Kleanthova Hymnu¹³, a dovozoval, že s ohledem na skutečnost, že Arátovi měla být práce zadána v roce 276, musí být Hymnus dřívějšího data. Pozdější diskuse ovšem ukazuje, že si nemůžeme být tak docela jisti, kdo koho vlastně ovlivnil, ani údajně historickým datem Arátovy zakázky.¹⁴ Pokud byl Arátos skutečně ovlivněn Kleanthem, což se jeví jakožto pravděpodobnější varianta, našel si tento přes sv. Pavla¹⁵ cestu do Skutků apoštolů.

---

longi canalis angustias tractum, patientiore novissimo exitu effudit; sic sensus nostros clariores carminis arta necessitas efficit.

¹⁰ SVF 1. 566 Stobaeus ecl. II 65, 7 W.

ῥετῖφ δὲ καὶ κακῖαφ οἰδῖν εἶναι
μεταξὺ. πῶνταφ γῖρ ῥνθρ\πουφ ῥορμῖφ ῥχειν ῥκ φνσεωφ πρΠφ ῥετῖν,
καὶ οἰονεῖ τΠν τ\ν ≠μιαμβεῖων λῖγον ῥχειν, κατῖ Κλεῖνθην.
©θεν ῥτελεῖφ μῖν ῥνταφ εἶναι φανλουφ, τελειωθῖνταφ δὲ σπουδαῖουφ.

¹¹ Viz SVF. 1.463. Vcelku úsměvná je v této souvislosti zmínka u ranně křesťanského autora Sidonia Apollinaria (Carmina 2.170, cituje Colish, není v SVF), podle níž si Kleanthés při učení kousal nehty (v biblické tradici sídlo prokreační energie): *seroso quiquid sapit ungue Cleanthes*.

¹² Viz SVF 1.481, SVF Appendix – *fragmenta Cleanthis ad singulos libros relata*.

¹³ Aratos, Phaen. 5: „τοῦ γαρ καὶ γενοσ εἰμεν“ a Kleanthés, v. 4 (čtení podle Thoma)

„ἐκ σου γαρ γενοσ εἰμεν“.

V. 4 má také orfické souvislosti: Kern Orphic frg. 32a6-7.

ῥτῖρ ῥμοῖ γῖνοφ οἰρανιον.

¹⁴ Dále k tomu viz Thom: 2005.

¹⁵ Act. ap., 17,28 part.

Zabýváme-li se postavením Hymnu v Kleanthově, nebo širěji ve stoické, theologii, vyvstává otázka po slučitelnosti modlitby a domnělého stoického pantheismu, případně determinismu. Stoická modlitba bývá označována jako absurdum. Situace je ale poněkud komplikovanější.

Vysvítá zejména, že bůh (δαίμων v. 15) – Zeus není zcela identický s kosmem – je πολυθεῖς (v. 1). Dále, ponechává se prostor polytheismu: Zeus je nejvznešenější z nesmrtelníků, „κνδιστοφ ἰθανέτων“ (v. 1), další bohové mají také své místo ve světě. Mimoto je třeba mít na paměti Kleanthovo pojetí ohně, jemuž v jeho kosmologii náleží výsostnější místo než u Zénóna a Chrysippa, a *tonos*, později přejatý do Chrysippova pojetí *pneumatu* (povaha kterého je ale v mnohém ohledu odlišná), jež jsou oba v jistém smyslu identičtí s kosmem a zároveň bohem. Kleanthés měl také identifikovat boha s duší kosmu¹⁶, logem¹⁷ nebo s *aithérem*¹⁸ a sluncem.¹⁹ Víme, že ve starší Stoe probíhaly diskuse o míře identity mezi osudem, prozřetelností a bohem, do nichž Kleanthés zasáhl. Teprve vyjasněním si těchto problémů se dobereme lepšího uchopení Kleanthova pojetí vztahu mezi bohy a lidmi.

Εν αλτ' ἡ γὰρ ζῆμεν καὶ κινούμεθα καὶ σμῖν, (φ καὶ τινεφ τῶν καθ' ἡμῶν ποιητῶν ἐρρεκασί
ν,

Τὸ δ' ἡ γὰρ καὶ γνοφ σμῖν (cf. Aratos, Phaen. 5, Homer, Il. 5.896).

Proslulá prvá část proniknuvší do křesťanské liturgie může být vcelku trefnou referencí stoické (Kleanthovy?) nauky, možná dokonce citátem (cf. Aristotelés, De An. 411b 2). K dalším křesťanským konotacím viz Colish: 1985 a Thom: 2005.

¹⁶ SVF 1.532 part. Aëtius I 7, 17 (DDG p. 302b 15).

Διογενηφ καὶ Κλεάνθηφ

καὶ Ονοποδηνφ (τῶν θεῶν) τ—ν τοῦ κσμου ψυχ—ν.

a SVF 1.495 Hermiae Irris. Gent. Phil. 14 (DDG p. 654).

Ἐ Κλεάνθηφ πῖ τοῦ φρσματοφ πσραφ τ—ν κεφαλ—ν καταγελ— σου τοῦ δσματοφ καὶ αλτ' ἡ
φ ἄνιμ— τφ ἄνηθεφ ἄρχεφ, θεῶν καὶ ἄνην. καὶ τ—ν μῖν γῆν μεταβλλειν εφ ἄδωρ,
τῖ δῖ ἄδωρ εφ ἄρα, τῖν δῖ ἄρα <ων> φρεσθαι, τῖ δῖ πῶρ εφ τφ περσγεια χωρε—ν,
τ—ν δῖ ψυχ—ν δι' ὅλου τοῦ κσμου δι—κειν, ἥφ μροφ μετχονταφ ἄμφ σμψυχόσθαι.

¹⁷ SVF 1.531 Philodemus περσ ελσεβ. c. 9 (DDG p. 544).

λσγον ἄγονμ—ενον τῶν <τ> κσ<μ>.

a SVF 1.530 fin. Cicero de nat. deor. I 37.

tum nihil ratione censet divinius.

¹⁸ SVF 1.532 part. Cicero de nat. deor. I 37.

tum totius naturae menti atque animo tribuit hoc nomen.

—Minucius Octav. XIX 10. *Theoprastus et Zeno*

et Chrysippus et Cleanthes sunt et ipsi multifformes, sed ad unitatem

providentiae omnes revolvuntur. Cleanthes enim mentem, modo animum,

modo aethera, plerumque rationem Deum disseruit.

¹⁹ SVF 1.499. Eusebius praep. evang. XV 15, 7 (Ar. Did. fr. 29 Diels p. 465).

ἄγεμονικῶν δῖ τοῦ κσμου Κλεάνθει μῖν ῥεσε τῶν ...λιον εἶναι διφ τῖ

μῖγιστον τῶν ὀστρον—πσρχειν καὶ πλεσστα συμβλλεσθαι πρπφ τ—ν

τῶν ὀλων διοκησιν, ἄμραν καὶ ἄνιαν τῶν ποιοόντα καὶ τφ ὀλλαφ ῥαφ.

Co se poměru mezi Diem a ostatními bohy týče, je zřejmé, že Kleanthés nemá v úmyslu distancovat se od staršího básnického pojetí, nýbrž mu dává nový obsah. Kleanthés měl prohlašovat bohy za $\mu\sigma\tau\iota\kappa\acute{\alpha}\varsigma\ \sigma\chi\approx\mu\alpha\tau\alpha\ \kappa\alpha\iota\ \kappa\lambda\approx\sigma\epsilon\iota\phi\ \epsilon\rho\leq\varphi$ ²⁰, zatímco celý kosmos je mu $\mu\sigma\tau\approx\rho\iota\omicron\nu$ a slunce $\delta\omega\delta\omicron\chi\omicron\nu$, mysterijním nositelem pochodní.²¹ Pro naše účely postačí ta úroveň zlomku, kde bohové jsou čímsi prostředním k něčemu ústřednímu, mysterijní rovinu necháme pro nedostatek kontextu stranou. Kleanthés se ztotožňoval s (u stoiků běžným) pojetím bohů jakožto přírodních sil²² a nebeských těles.²³ Při *ekpyrosi*, jak se tradičně sumarizuje, bohové shoří, promění se ve $\phi\lambda\omicron\varsigma$, spolu se světem.²⁴ Zda během *ekpyrosis* shoří také Zeus, to budeme schopni rozřešit až při bližším pohledu na Kleanthovu kosmologii.

Mimo několik drobnějších zkazek se naše znalost Kleanthovy kosmologie bohužel opírá pouze od dvě sumarizace, Stoibaiovu a Ciceronovu, z nichž první je poněkud nesrozumitelná, druhá nepřiliš spolehlivá. Množství zachovaného textu vcelku odpovídá předpokládanému poměru Kleanthova díla věnovanému kosmologickým zkoumáním. Z tohoto důvodu jsme schopni podat pouze omezenou referenci.

Pro Kleantha je specifický význam, který přiřkládal ohni v různých jeho formách. Stejně jako Zénón zastával Platónem ovlivněnou tezi o kosmu jakožto živé, smyslové a rozumné entitě²⁵, pro kterou oba podali nepřiliš originální důkazy²⁶. Svět má strukturu analogickou živočichu. Odtud se odvíjí role ohně jakožto vitálního tepla kosmu a s tím související *tonos* ve světě a

²⁰ SVF 1.538 part. Epiphanius adv. Haeres. III 2, 9 (III 37) DDG p. 592, 30.

$\text{Κλε}\leq\text{νθη}\varphi\ \tau\iota\ \gamma\alpha\theta\iota\ \kappa\alpha\iota\ \kappa\alpha\lambda\iota\ \lambda\gamma\epsilon\iota\ \epsilon\varphi\ \tau\varphi\ \neq\delta\omicron\n\leq\varphi, \kappa\alpha\iota\ \sigma\omicron\n\theta\rho\alpha\text{-}\text{πον}\ \kappa\leq\lambda\epsilon\iota\ \mu\omicron\n\eta\n\ \tau\text{---}\nu\ \psi\upsilon\chi\approx\n, \kappa\alpha\iota\ \tau\omicron\iota\varphi\ \theta\epsilon\omicron\iota\varphi\ \mu\sigma\tau\iota\kappa\acute{\alpha}\varsigma\ \sigma\chi\approx\mu\alpha\tau\alpha\ \epsilon\lambda\epsilon\gamma\epsilon\n\ \epsilon\varphi\ \kappa\alpha\iota\ \kappa\lambda\approx\sigma\epsilon\iota\phi\ \epsilon\rho\leq\varphi, \kappa\alpha\iota\ \delta\omega\delta\omicron\chi\omicron\n\ \phi\alpha\sigma\kappa\epsilon\n\ \epsilon\varphi\ \tau\iota\ \nu\ \dots\lambda\iota\omicron\n, \kappa\alpha\iota\ \tau\iota\ \nu\ \kappa\sigma\mu\omicron\n\ \mu\sigma\tau\approx\rho\iota\omicron\n\ \kappa\alpha\iota\ \tau\omicron\iota\varphi\ \kappa\alpha\tau\omicron\chi\omicron\n\ \tau\iota\ \nu\ \theta\epsilon\varphi\ \tau\epsilon\lambda\epsilon\sigma\tau\varphi\ \epsilon\lambda\epsilon\gamma\epsilon.$

²¹ Cf. níže citovaný SVF 1.501, Hérakleitovský zlomek A 12/ 1 a verzi překladu: slunce je pochodeň (žhavá masa) vystupující z moře obdařená myslí.

²² E.g. SVF 1.547 Plútarchus de Is. et Osir. 66 p. 377d.

$\text{Φερ}\sigma\epsilon\phi\omicron\n\eta\n\ \delta\varphi\ \phi\eta\sigma\varphi\ \text{που}\ \text{Κλε}\leq\text{νθη}\varphi\ \tau\iota\ \delta\iota\varphi\ \tau\iota\ \nu\ \kappa\alpha\rho\pi\iota\ \nu\ \phi\epsilon\rho\omicron\mu\epsilon\n\ \kappa\alpha\iota\ \phi\omicron\n\epsilon\upsilon\omicron\mu\epsilon\n\ \pi\n\epsilon\delta\mu\alpha.$

(Cf. alegorický výklad Héraklea SVF 1.514, Atlanta SVF 1.549, Apóllona SVF 1.503).

Přinejmenším technické užití slova $\pi\n\epsilon\delta\mu\alpha$ se ovšem připisuje až Chrýsippovi. (cf. SVF 1.533 Tertullianus Apol. 21. *haec Cleanthes in spiritum congerit quem permeatorem universitatis affirmat*, pokud je *spiritus* překladem za $\pi\n\epsilon\delta\mu\alpha$ nikoli za $\tau\omicron\n\omicron\varphi$).

²³ SVF 1.530 Cicero de nat. deor. I 37 part. *tum divinitatem omnem tribuit astris* Cf. $\alpha\iota\theta\varphi\iota\omicron\n\ \pi\omicron\lambda\omicron\n$, v. 15.

²⁴ Shoří natolik, nakolik sami nejsou ohněm, kterýžto stupeň nejsme na základě dochovaných zlomků s to dovodit. Je ale třeba mít na zřeteli zvláštní roli ohně v Kleanthově kosmologii a fakt, že bozi jsou s ohněm spojování: viz $\delta\omega\delta\omicron\chi\omicron\n$ v SVF 1.499, *astris* v SVF 1.530, $\pi\n\epsilon\delta\mu\alpha$ v SVF 1.547 a $\alpha\iota\theta\varphi\iota\omicron\n\ \pi\omicron\lambda\omicron\n$ ve v. 15.

²⁵ SVF 1.495 výše A Cicero de nat. deor. II 23-32 part.

sapiens, non sine sensu, animans.

²⁶ Viz k tomu Hahm: 1977.

3.

Tonos, přinejmenším na úrovni jednotlivce, je $\pi\lambda\eta\gamma\text{---}\pi\upsilon\rho\text{Π}\varphi$ ²⁹ (v silné duši má podobu $\square\sigma\chi\uparrow\varphi\text{ κα}\square\kappa\rho\leq\tau\omicron\varphi$) a takovým šlehem ohně je s nejvyšší pravděpodobností i na kosmické úrovni. Slunce, řídící živlovou proměnu $\varepsilon\square\varphi\text{ τ---}\nu\square\nu\alpha\rho\mu\text{®}\nu\text{ιον πορε}\square\alpha\nu$, je popisováno jako $\pi\lambda\text{ῤ}\kappa\tau\rho\nu$ (trsátka) $\pi\lambda\approx\sigma\sigma\omega\nu$ (udeřuje na struny)³⁰, což si snad přes další odlišné (hudební) významy můžeme oprávněně vykládat jako alusi šlehu ohně v duši. V tomto kontextu nám Kornútos³¹ přináší svědectví jedné ze stoických alegorií bohů, tentokrát

Ἡρακλῆς δ' οὐκ ἐν τῷ τοῦ κυρίου λόγῳ, καθ' ὅτι ἄνθρωπος ἄσχυρος καὶ κραταίῃσιν, ἄνκητος καὶ περιγενήτοφ ὅσα, μεταδοτικῶς ἄσχυρος καὶ τοῦ κατὰ μέρος καὶ ἁκρῶς ἄπειρος. Ὡς δὲ δυσδιάκριτα γινώσκονται τὰ τοῦ θεοῦ διὰ τὸν πᾶν περὶ τοῦ ... ὥς ὅτι οὐκ ἐστὶν ὁμοῦ (ὅτι ἄνθρωπος καὶ πᾶς παλιν ἄνθρωπος θεολογῶν πᾶν τοῦτον μετενηνεγμένα ἐστίν.—συμβολὸν δ' ἄνθρωπος ἄλλοτερον ἐστὶν ἄλλου καὶ γενναίότητος. ἄνθρωπος γὰρ ἁπλῶς τὸ ἁκμῶτατον ἐν θηρίῳ ἐστίν, τὸ

Kleanthovskou koncepci Héraklea. Héraklés je *tonem* ve světě, jeho přirozeností jsou $\sigma\chiυ\rho\phi$ καὶ κραταις, je nepřemožitelný, ὑποκνητοφ (cf. v. 9). Stejně jako paprsky slunce v níže citovaném SVF 1.502, coby lukostřelec, proniká věcmi. *Tonos* je podřízen *logu*, stejně jako otročil Héraklés Omfalé. Hahm mimo jiné upozorňuje, že *tonos* jakožto síla, $\sigma\chi\iota\phi$, totiž role, kterou měl již u Zénóna v jeho konceptu tělesné *eufonie*, navazuje na identifikaci *tonoi* a *neura* v hippokratovském spise *De Articulis*³². Textová evidence nám tedy ukazuje, že *tonos* je silně provázán s představou cyklu, cesty vzhůru a dolů, napnutí a smršťení, harmonie a vitální síly.

Tonos má svou důležitou úlohu v Kleanthově kosmogonii. Pseudo-Censorinus uchovává referenci této role ve svém zlomku³³ nezahrnutém ve von Arnimově sbírce: „*Ea [scil. principia] Stoici credunt tenorem atque materiam; tenorem, qui rarescente materia a medio tenat ad summam, eadem concrescente rursus a summo referatur ad mediam.*“ Jako svůj zdroj označuje Chrýsippa a Kleantha a jeho koncept zapadá do poněkud obskurní Stobaiovy reference³⁴. Stobaios vychází z ohňové masy při vzplanutí světa

---

δὲ ••παλον τῆ καρτερῶτατον τὴν ἐπὶ πλων. καὶ τοξότηφ δ' ♦ν ἄθροισμα
 παρεισσοίτο κατὰ τε τῆ πανταχοῦ διέκνεσθαι καὶ κατὰ τῆ ἵππου
 τὴν χεῖρ καὶ τὴν βέλιν φορῶν. — οὐκ ἐκείφ δὲ παρὰ δόσαν αλ-
 τῆν Κῶι τῆς Ἡβης συνοικοῦντα, (φ ἄλοσχερῶστερον αἰ τῆς <σῆμα >
 τὴν διένοιαν ἔμντα. (φ γὰρ <φησιν ἄθροισμα >
 νῶν τὴν δρῶν μὲν ἐλτονῶνται χεῖρ,
 ψυχὰ δ' ἔμνουφ τὴν γεραιῶν πολν.
 — πονοῖ δὲ καὶ τὴν παρ' Ὀμφίλῳ λατρεῖαν ἐκείνῳ πιθανῶτερον εἶναι
 προσκεῖν, ἐμφαινῶντων πᾶσιν διὰ τὸν τοῦ τὴν παλαιῶν ἐπὶ καὶ τοῖφ
 ἰσχυροῦς τοῦ — ποτὲ ττεῖν δὲ ἐκ αὐτοῖφ τὴν λῶγθ καὶ τῆς — πῆ τὸν τοῦ
 προστατῶμενα ποιεῖν, ἐκ καὶ θηλντερῶν τὴν κατὰ τὴν θεωρεῖαν καὶ τὴν
 λογικῶν σκῶψιν προσπῶπτεῖ, τῶφ Νμφῶφ, ἂν οὐκ ἔτῳ πῶφ ♦ν δῶξαιεν
 Ὀμφίλῳ προσηγορευκῶναι. Τοῖφ δὲ δέδεκα ὁθλουφ ἐνδῶχεται μὲν
 ἔναγαγεῖν οὐκ ἄλλοτρωφ ἐπὶ τῆν θεῶν, (φ καὶ Κλεῖνθηφ ἐποησεν·
 οὐ δὲ δὲ δοκεῖν πανταχοῦ τῆς ἐρεσῶλογον πρεσβεῖν.

³² Hahm: 1977, str. 155. podobně Platón, Tim, 74d, Aristotelés, Gen. An. 5.7.787.b10-11.

³³ Fr. 1, cituje Hahm: 1977, str. 248, pozn. 6.

³⁴ SVF 1.497 Stobaeus Ecl. I 17, 3 p. 153, 7 W. (Arii Did. fr. 38 Diels).

Κλεῖνθηφ δὲ οὕτω πῶφ φησιν· ἐκφλογισθῶντοφ τοῦ παντῆφ συνῶζειν
 τῆ μῶσον αὐτοῦ πρῶτον, ἐπὶ τὰ <κατὰ> τῆς ἐκείμῳ ἐποσβῶννυσθαι δι'
 ὁλου. τοῦ δὲ παντῆφ ἐξυγρανθῶντοφ, τῆς ἐκείμῳ τοῦ πυρῶφ, ἔντι-
 πᾶσαντοφ αὐτῶν τοῦ μῶσου, τρῶπεσθαι πᾶσιν <ποιεῖν> ἐκ τοῦ λαναντῶν,
 ἐπὶ οὕτω τρεπομῶνου ὁνῶν φησιν ἀξέσθαι καὶ ὀρχεσθαι διακοσμεῖν
 τῆς ὁλον· καὶ τοιαυτὴν περὶ ὁδὸν αἰετῶν καὶ διακοσμησιν ποιουμῶνου τῆν
 ἐν τῆς τὴν ὁλων οὐσῶν τῶνον μὲν — πανεσθαι. Ἰσπερ γὰρ ἐν τῶφ τινος
 τῆς μῶρη πᾶντα φνεται ἐκ σπερμῶντων ἐν τοῦφ καθῶκουσι χρῶνοφ, οὕτω
 καὶ τοῦ ὁλου τῆς μῶρη, ἐν καὶ τῆς ζῆα καὶ τῆς φυτῶν ἔμντα τυγχῶναι,
 ἐν τοῦφ καθῶκουσι χρῶνοφ φνεται. καὶ Ἰσπερ τινος λῶγοι τὴν μερῶν
 ἐκ σπῶρμα συνῶντοφ μῶγνυνται καὶ αἰθῶφ διακρῶννεται γινομῶνων
 τὴν μερῶν, οὕτωφ ἐκ ἐν τῶφ τε πᾶντα γῶνεσθαι καὶ ἐκ πᾶντων [ἐκ] ἐν

(κφλογισθντοφ τοδ παντΠφ), dalším styčným bodem je okus dále stav, kdy ze světa je voda: τοδ δ παντΠφ ξυγρανθντοφ. Mezitím dochází ke zhušťování ve středu (συνζειν τΠ μσον) a sousedící části světa uhasínají (τf χμενα ποσβνυσθαι) skrze celý svět. I tehdy, kdy se vše změnilo ve vodu, zůstává pravděpodobně nějaký oheň, totiž ten na okraji (τΠ σχατον το πυρ®φ). Veškerý svět, a také oheň, se stává vodou, byť ten až jako poslední. To ovšem nedává úplně dobrý smysl, neboť nějaký zbylý oheň [doplňme: také tenduje do středu] a když ve středu narazí na odpor, obrací směr, tj. stoupá vzhůru počne řídit svět ve stavu mnohosti: διακοσμεν τΠ ©λον - to znamená, že nějaký oheň musí stále existovat. *Tonos* tuto διακ®σμησιφ a περ®οδοφ neustále, αε, tvoří a nikdy nepřestává: μ— πανεσθαι (v souladu s Pseudo-Censorinem nejspíše zejména řízením pohybu nahoru a dolů). Dále Stoibaios zmiňuje nám již známou analogii mezi *logoi* (*spermatikoi*) a skutečným spermatem. Soibaiem popisovanými, poněkud těžko uchopitelnými ději, kdy *logoi* částí se spojují ve sperma a jsou zas vylučovány, dochází k tomu, že: ξ ν®φ τεπντα γνεσθαι κα κ πντων [εφ] ν συγκρνεσθαι, a to δ] κα συμλνωφ, podle cesty a souzvuku, v cyklu (περι®δοφ). Tak dostává Kleanthův symetrický model (tedy symetrický potud, pokud si odmyslíme zbytkový oheň) proměn ohně v naší představivosti poněkud plastičtější rozměry.

4.

Cicero v pasáži z *De Natura Deorum*, jejíž autenticitu hájí Hahm i Solmsen, reprodukuje Kleanthovu doměnkou, podle níž, opět v souladu s lékařskou analogií, musí svět, je-li (jak bylo dokázáno) živý, být jako živočich *in tanta diurnitate servari* vitálním teplem – ohněm. *Ardor* (*calor*) ovšem, jak se vzápětí ukazuje, má funkci *contineri*, ale je také *complexum* a *res omnes complexa teneat*. Zdá se, že oheň nejen, že je principem života kosmu, řeší také problém, s nímž se potýkal již Zénón, totiž udržuje ve formě *aithéru* svět v nejvyšší sféře, tak aby se nerozpadl do prázdna, podobně jako u Platóna³⁵ a Empedoklea³⁶.

συγκρνεσθαι, δ] κα συμλνωφ διεξιωνσηφ τ®φ περι®δου.

³⁵ Tim, 58a. K souvislostem mezi Stóou a Timaiem viz. zejm. Hahm: 1977 a Sedley v Frede, Laks: 2002.

³⁶ DK 31 B 38 Kleméns, Strom. v 48 [II 358, 20 St.].

ε δ' ογε τοι λξω πρ'θ' ...λιον ρχεν ,

ξ |ν δ®λ' γνοντο τf ν®ν σορμεν/παντα,

γα≤ τε κα π®ντοφ πολυκνμων ≡δ' γρΠφ '≈ρ

Τιτfν ≡δθ α®θ—ρ σφγγων περ κνκλον/παντα.

Spojení Dia a aithéru je vlastní také Hérakleitovi, B 120:

≡ο®φ κα σπ®ρηφ τ®ρματα ορκτοφ κα 'ντ®ον τ®φ ορκτου ο®ροφ α®θρ®ου Δι®φ.

Duší světa je samohybný oheň. Jak ukazuje Hahm, jeho výkony jsou analogické aristotelské trojí funkci duše. Vyživuje a udržuje při životě, vnímá: nebeská tělesa se nepohybují náhodně, nýbrž *suo sensu ac divinatione*, myslí, má vůli a řídí. V souladu se Zénónovou představou o duši složené z pěti smyslů, vokalického ústrojí, růstové části a *hégemonika*, tedy stejného počtu částí jako kosmos (slunce, měsíc, pět planet, sféra stálic) a v souvislosti s mistrovým hledáním *hégemonika* ve světě, přisoudil tuto roli slunci.

Kleanthés pojímá slunce dost osobitě. Pro znevažování role slunce žádá přísný postup vůči Aristarchovi, proti němuž měl sepsat spis³⁷ a žádá žalobu pro bezbožnost (což je, bereme-li v potaz proklamovanou stoickou návaznost na Sókrata, poněkud zvláštní postup)³⁸ a to přesto, že tento pýthagorejský astronom je héliocentrikem. Aristarchos měl podle obvinění „pohnout srdcem světa“. Kleanthés má dvojí pohled na oblohu: naivně-astronomický a náboženský. Prvým zrakem je geocentrikem (tak říká v Hymnu, v. 7: σοῦ δ—πῡφ ©δε κ®σμοφ, □λίσσ®μενοφ περ□ γα□αν), slunce se podle něj vyživuje výpary z *Ókeánu*³⁹, má, stejně jako ostatní hvězdy, tvar kuželovité nádoby. Tento názor měl Kleanthés zastávat jako jediný ze stoiků.⁴⁰ (Nebeská tělesa jsou ohnivé povahy, důkazy čehož reprodukuje Cicero.⁴¹) Jakožto

³⁷ SVF 1.481 = DL 7.174.

³⁸ SVF 1.500 Plútarchus de facie in orbe lunae c. 6, 3 p. 923a.

ἘΑρῖσταρχον Ἰετο δεῖν Κλεῖνθηφ τῖν Σῆμιον 'σεβεῖαφ προσκαλεῖσθαι τοῖφ □Ελληναφ, (φ κινούντα τοῦ κ®σμου τ—ν □στ□αν, ©τι <τf> φαίν®μενα σῴζειν Ὑν—ρ □πειρῡτο, μῖνειν τῖν οἴρανῖν —ποτιθῖμενοφ, □ξελῖττεσθαι δῖ κατf λοξοῦ κνκλου τ—ν γῤν, /μα κα□ περ□ τῖν α—τῤφ ὠξονα δι-νουμῖνην.

³⁹ SVF 1.504 part. Cicero de nat. deor. II 40.

cum sol igneus sit Oceanique alatur humoribus.

⁴⁰ SVF 1.498 Aëtius I 14, 5 (DDG p. 312b).

Κλεῖνθηφ μῖνοφ τῖν Στωικῖν τῖν πῶρ 'πεφῖνατο κῶνοειδῖφ.

a SVF 1.508 Aëtius II 14, 2 (DDG p. 343). οἱ μῖν ὅλλοι <Στωικοῖ> σφαι-ρικοῖφ αἰτονφ, Κλεῖνθηφ δῖ κῶνοειδεῖφ (scil. τοῖφ 'στῖραφ).—Galenus hist. phil. 56a (DDG p. 624, 22). Κλεῖνθηφ κῶνοειδεῖφ (τοῖφ 'στῖραφ).—Achilles Tat. p. 133c. Κλεῖνθηφ αἰτοῖφ (sc. τοῖφ 'στῖ-ραφ) κῶνοειδῖφ □χειν σχῤμῆ φησι.—Theodoretus Gr. aff. cur. IV 20. (p. 105, 15 Ra.) κῶνοειδεῖφ δῖ Κλεῖνθηφ < Στωικῖφ.

⁴¹ SVF 1.504 Cicero de nat. deor. II 40 - 41.

atque ea (sidera) quidem tota esse ignea duorum sensuum testimonio confirmari Cleanthes putat, tactus et oculorum. nam solis et candor illustrior est quam ullius ignis, quippe qui immenso mundo tam longe lateque colluceat, et is eius tactus est, non ut tepefaciat solum, sed etiam saepe comburat. quorum neutrum faceret, nisi esset igneus. ergo, " inquit cum sol igneus sit Oceanique alatur humoribus, quia nullus ignis sine pastu aliquo posset permanere, necesse est aut ei similis sit igni, quem adhibemus ad usum atque vic-tum, aut ei, qui corporibus animantium continetur.—41. atqui hic noster ignis, quem usus vitae requirit, confector est et consumptor omnium idemque, quocumque invasit, cuncta disturbat ac dissipat. contra ille corporeus vitalis et salutaris omnia conservat, alit, auget, sustinet sensuque adfcit." negat ergo esse dubium, horum ignium sol utri similis sit, cum is quoque efficiat, ut omnia

náboženský myslitel je přísným héliocentrikem, proto také útočí na Aristarcha, který tuto roli slunce znevažuje, ačkoliv sám je také héliocentrikem, ovšem astronomickým. Aristarchovo slunce je středem kosmu pouze na astronomické úrovni, funkce středu kosmu v náboženském slova smyslu je mu upírána.

5.

O slunci jakožto ústředním bodu Kleanthovy kosmologie se nám dostává i dalších specifikací. Podle Áetia⁴² je Kleanthovo slunce $\infty\alpha\mu\mu\alpha\ \nu\omicron\epsilon\rho\pi\iota\nu\ \tau\pi\ \square\kappa\ \theta\alpha\lambda\leq\tau\tau\eta\phi$, tedy přesně totéž, co říká na jiném místě o Hérakleitovi a Hekataiovi.⁴³ O kus dál podává další popis, přisuzovaný tradičně Kleanthovi,⁴⁴ který snad můžeme přeložit takto: „Podle stoiků slunce prochází prostorem ($\kappa\alpha\tau\ \tau\pi\ \delta\iota\leq\sigma\tau\eta\mu\alpha$), kde se vyskytuje jeho výživa; ať prochází nad Ókeánem nebo nad zemí, živí se jejich výpary.“⁴⁵

Výše jsme již v souvislosti s naukou o *tonu* citovali zlomek 1.502 z Klémenta. Slunce jakožto $\pi\lambda\aleph\kappa\tau\rho\nu$, když stoupá nahoru, za pomoci paprsků, září ($\alpha\lambda\gamma\leq\phi$) šlehá ($\pi\lambda\approx\sigma\sigma\omega\nu$) svět a uvádí jej v harmonický pohyb. Plútarchos⁴⁶ se domnívá, že výraz $\pi\lambda\aleph\kappa\tau\rho\nu$ má svůj kořen ve Skythínově verši:

Υρμ®ζεται

ΖηνΠφ ελειδ—φ εΑπ®λλων π♥σαν, 'ρχ—ν κα□ τ□λοφ

συλλαβ\ν, □χει δ□ λαμπρΠν πλΞκτρον ≠λ□ου φ≤οφ.⁴⁷

---

floreat et in suo quaeque genere pubescant. quare cum solis ignis similis eorum ignium sit, qui sunt in corporibus animantium, solem quoque animantem esse oportet, et quidem reliqua astra, quae orientur in ardore caelesti, qui aether vel caelum nominatur. Cf. SVF 1.495 výše.

⁴² SVF 1.501 Aëtius II 20, 4 (DDG p. 349b).

Κλε≤νθηφ ∞αμμια νοερΠν τΠ □κ θαλ≤ττηφ τΠν ...λιον.

⁴³ Hérakl. zl A 12 /1 Aëtios, Placita philosophorum II, 20, 16 (D. 351)

Ηρ≤κλειτοφ κα□ Έκατα□οφ ∞αμμια νοερΠν τΠ □κ θαλ≤ττηφ ε□ναι τΠν ...λιον.

⁴⁴ SVF 1. 501 Aëtius II 23, 5 (DDG p. 353a).

Ο□ Στω□κο□ κατφ τΠ δι≤σσημα τΞφ —ποκειμ□νηφ τροφΞφ δι□ρχεσθαι τΠν ...λιον | κεανΠφ δ □□στιν Ξ γΞ, Ξφ τ—ν 'ναθυμ□ασιν □πιν□μεται.

⁴⁵ Překládám podle Radiceho:

Gli Stoici sostengono che il movimento del sole è determinante dallo spahio in cui soggiace la fonte del suo sostentamento: si tratti dell' oceano, o si tratti della terra, comunque dei loro vapori si nutre.

⁴⁶ SVF 1.502 part.

⁴⁷ Skythínos pokračuje:

⇔στατον πρ\τ®ν τε π≤ντων □ν θε □αυτ\ι π≤ντε □χων,
ε□φ 'ε□ κο\χ <ε□φ π≤λιν γφρ> ε□σιν \φ παρο□χεται
□ξ □®ντοφ <α\τΠφ> α—τ\ι <τ—ν> □ναντ□ην <δΠν

Nesmírně zajímavou pasáž ke Kleanthovi ve vztahu k pýthagoreismu nám zanechává Kornútos.⁴⁸ Náš překlad⁴⁹ je kostrbatý stejně jako předloha:

„(Apollón, tj. slunce coby) muzikant a hráč na kitharu harmonicky pořádá (παρεισῖσται) údery na struny (τῷ κρονεῖν) každou část kosmu a činí ji souladnou (συνῳδῖν) s ostatními částmi, nenahlíží žádnou disonanci ve jsoucích věcech, nýbrž uchovává vzájemnou časovou symetrii k nejvyššímu (π' ὅκρον) <tónu> jako v rytmech, a také zvuky živočichů a šramot ostatních těles, každý skrze vysychání podle potřeby (χρησμοφ) když je jím oheň navracen a činěn božsky klidným (ἡρμῶσθαι) pro sluch.“

Slyšíme jasnou resonanci mezi muzikálním, pýthagorejisujícím κρονεῖν - bitím do strun Kleanthovým πλῆκτρον - trsátkem. Harmonie má prvky času, výše tónu (Radice ale překládá π' ὅκρον jako *quanto più è possibile*) a rytmu. Zmínka o zvucích živočichů a ostatních těles je poněkud nejasná (cf. DK B 7⁵⁰). Dále nám náš libyjský stoik přibližuje již známý koncept změny směru vzduchu, novinkou ovšem je, že harmonizace kosmu mám mít svůj všeobecný zdroj ve vysychání (cf. A 7 / 2 níže) a svým pohybem činěn božsky klidným. Ηρεμῶν je v Aristoteléské referenci⁵¹ pýthagorejský protiklad ke κινουμένον. V návaznosti na tento zlomek také dovozovala Parente kořeny Kleanthova pojetí slunce jako hudebního nástroje nikoli (spolu s Plútarchem) ke Skythínovi, nýbrž k pýthagoreismu.

παρὰ νιαυτῶν ... τῷ δὲ ἀκρίον
| ματι τρῶται χθῶφ στίβ, <τοδ>το δὲ χθῶφ ἀκρίον.

⁴⁹SVF 1.503 Kornútos cp. 32 (de Apolline i. e. de Sole locutus).

μουσικῆ δὲ καὶ κithαρίστῳ παρεισῖσται τῷ κρονεῖν ἡναρμονίωφ πᾶν μῦροφ
τοδὲ κῶσμου καὶ συνῳδῖν ἀλτῖν πᾶσι τοῖς [ἄλλοις] μῦρεσι ποιεῖν, μη-
δεμιᾶφ ἀλτῖν κμελεῖαφ ἢν τοῖς οἰσι θεωρουμῶν νηφ, ἄλλ' καὶ τῶν τῷ
χρῶνων πρῶφ ἄλλ' ἄλλουφ συμμετρῶν πᾶ ὅκρον (φ ἢν ὕθμοφ τηροῖν-
τοφ ἀλτοδ καὶ τῶφ τῷ ζῶν φωνῶν, φ αὖ τοῖς τῷ ὄλλων σῶμῶν
ψῶφουφ, ὁδῶ <δι> τῷ ξηραῖνεσθαι χρησμοφ —πᾶ <ἀλτοδ> τῖν ῥα
'ποδιδῶντοφ καὶ δαιμονίωφ ἡρμῶσθαι πρῶφ τῶφ ῥοφ ποιοῖντοφ.

⁴⁹ Alternativní překlad Radiceho:

Ecco il sole, in veste di musico e maestro di cetra, mentre percuote dovunque il cosmo e lo rende consonante in tutte parti, né guarda la dissonanze delle cose che esso comprendere, ma cerca di salvare quanto più è possibile la reciproca simmetria dei tempi come in una cadenza ritmica, e poi anche le voci degli animali e i rumori di tutti gli altri corpi; ciascuno per effetto dell'essiccazione che esso induce emette l'aria e divinamente si accorda con l'orecchio di chi è causa <di questa armonia>.

⁵⁰ DK B 7 Aristotelés, De sensu 5, p. 443 a23

εἰ πᾶντα καπνῖφ γῶνοιτο,
•νέφ ♦ν διαγνοῖεν.

Pokud není uvedeno jinak, čteme Hérakleitovy zlomky podle ZK.

Hérakleitos zde navozuje nepřiliš jasnou ideu dýmu všech věcí.

⁵¹ Aristotelés, Met. 986a24.

V souvislosti s Kornútovou referencí ohledně pythagorejského vlivu na Kleantha není bez zajímavosti pasáž z Iamblichova Pythagorejského života⁵² obsahující Kleanthovo oslovení Dia „φνσεωφ ῥχηγ“. Héraklés je, v souladu s Kleanthovým pojetím, ztotožněn s δνναμιφ τῖφ φνσεωφ, Dioskúrové s συμφωνία (cf. SVF 1.503 výše) τῖν Ὑπεντων (cf. role Arktúra v DK B 120). Citovaný seznam z Aristotelovy Metafysiky a pythagorejská preference lichých čísel může mít také co do činění s v. 18 ἄλλ' ὅτι καὶ τῇ περισσῇ πᾶσι στασαι ὀρτια θεῖναι, kde bůh ví, jak ze sudého učinit liché.

Vliv pythagoreismu na Kleantha byl dost možná větší než jsme z popadaných drobků schopni posoudit. Samotný Hymnus (v. 23 – 24) odkazuje k pythagorejským Zlatým veršům, jak ukazuje Thom. O podstatě tohoto vlivu ale nejsme schopni říci mnoho určitého.

6.

Věnujme se ještě tématu *ekpyrose*. V Ciceronově referenci SVF 1.504 jsme se dočetli, že v přirozenosti ohně není pouze udržovat nás při životě a prospívat nám, nýbrž *atqui hic noster ignis, quem usus vitae requirit, confector est et consumptor omnium idemque, quocumque invasit, cuncta disturbat ac dissipat*. Ničivá síla (z pohledu jednotliviny) ohně se projeví právě při *ekpyrosi*. Její příčiny popisuje Cicero o značný kus níže⁵³ v pasáži, kterou Salles vztahuje ke Kleanthovi.⁵⁴ Princip je vcelku prostý. Ohnivá nebeská tělesa a aithér se živí výpary, které samy vypařují ze země a vody⁵⁵. Stejně tak je vyživována země (asi také výpary) a cirkulace

⁵² Iamblichos, VP 155 (part.).

σπινδειν δὲ πρὶ τραπεζῆς παρακαλεῖ
Διὶ φωτίζου καὶ Ἡρακλῆος καὶ Διοσκῶρων, τῖφ τροφῖφ
ἡμνοῦντα τῖν ῥχηγῖν καὶ τῖν ταντηφ ἡγεμῶνα Δία, καὶ
τῖν Ἡρακλῆα [καὶ] τὴν δνναμιν τῖφ φνσεωφ, καὶ τοῖφ Διοσ-
κῶρουφ τὴν συμφωνίαν τῖν Ὑπεντων.

⁵³ Cicero de nat. deor. II 118.

Sunt autem stellae natura flammeae; quocirca terrae maris aquarum[que reliquarum] vaporibus aluntur is, qui a sole ex agris tepefactis et ex aquis excitantur; quibus altae renovataeque stellae atque omnis aether effundunt eadem et rursum trahunt indidem, nihil ut fere intereat aut admodum paululum, quod astrorum ignis et aetheris flamma consumat. Ex quo eventurum nostri putant id, de quo Panaetium addubitare dicebant, ut ad extremum omnis mundus ignesceret, cum umore consumpto neque terra alii posset nec remearet aer, cuius ortus aqua omni exhausta esse non posset: ita relinqui nihil praeter ignem, a quo rursum animante ac deo renovatio mundi fieret atque idem ornatus oreretur.

⁵⁴ Salles: 2005, str. 69.

⁵⁵ Fakt, že výpary pocházejí i ze země snad trochu ulehčí pochopení druhé části zlomku 1.501, kde země je okeánem, z něhož pochází výpary.

vzduchu (vodou, ve formě výparů)⁵⁶. Když dojde výživa, tj. výpary, vše se stane ohněm. Cirero tak osvětluje účel *ekpyrose*, totiž, aby bylo další výživy. Na druhou stranu zůstává otázkou, z čeho se živí oheň při *ekpyrosi*, pokud ta je důsledkem toho, že došla veškerá výživa.

Nejautentičtější zprávu ohledně průběhu Kleanthovy *ekpyrose* podává zřejmě Plútarchos.⁵⁷ Při *ekpyrosi* si slunce připodobní (ἑξομοίσειν) a stráví (μεταβαλεῖν) v sobě měsíc a ostatní hvězdy.⁵⁸ Hvězdy, jakožto bohové, své smrti napomáhají (συνεργοῦσι). Jak je vidět, něco přítomného ve světě ve stavu mnohosti, totiž slunce, přechází *ekpyrosi*. Odpověď na theologicky položenou otázku, zda *ekpyrosi* přežije Zeus, tedy závisí na míře jeho identity se sluncem.

7.

Obrátíme konečně svou pozornost k předhozené absurditě Kleanthova Hymnu jakožto modlitby. Problematika má, jak se zdá, dvojí rovinu. Jednak se dotýká tématu nesmyslnosti modlitby v racionalistickém náboženství (v tradici Xefanovsko-Elejsko-Platónské) vůbec: zjednodušeně řečeno, aby bylo vůbec možné se modlit, musí být bohu vlastní rozumění, něco, čím porozumí modlitbě – v případě boha ve vrchovatém stupni. Zároveň se bůh v této tradici nějak zásadně vztahuje k dobrému. Ergo: sám ví nejlépe, co je dobré. Není tedy třeba ho k něčemu v modlitbě ponoukat. V této rovině pohledu se právě modlitba jeví jako nerozum a bezbožnost. Vždyť je to právě iracionální, emoční božstvo, jež je třeba nabádat a lákat

⁵⁶ Role země, totiž nakolik je sama vyživována a tím, co vyživuje, je poněkud zastřena. Cf. stoická nápodoba Hérakleita B 76 z Marca Aurelia IV, 76:

γῆς θέναντοφ ↔ δωρ γενέσθαι
καὶ ↔ δατοφ θέναντοφ ὅρα γενέσθαι
καὶ ὅροφ πῶρ
καὶ ὀμπάλιν.

⁵⁷SVF 1.500 Plútarchus de comm. not. 31 p. 1075d.

οἱ τοῦν παγωνιζόμενοφ < Κλεσνθηφ τῶ κπυρῶσει λῶγει τῶν σελεσνην καὶ τῶ λοιπῶ ὅσῳ
ρα
τῶν ... λῶν ἑξομοίσειν πέντα αὐτὶ καὶ μεταβαλεῖν ἐφ' αὐτῶν.
'λλὰ ὅτι <καὶ> οἱ ὅσῳ, θεοὶ ἔμντεφ, πρὸς τῶν αὐτῶν φθορῶν συνεργοῦσι τῶ ἄλλῳ,
συνεργοῦντῶ τι πρὸς τῶν κπνρῶσιν. πολὺν <ν<ο>ν> ἐπὶ γῶλωφ μῦφ περὶ σωτηρῶαφ α
ἄτοφ
προσενχεσθαι καὶ σωτῆρα ὅνθῳ νομῶζειν, οἱ κατὰ φῶσιν ὅσῳ τῶ σπενδεῖν ὅπῳ τῶν
αἰτῶν φθορῶν καὶ ὅναρεσιν.

⁵⁸ Odtud by se tedy mohla brát ona potřebná energie.

obětími. Avšak již Xenofanés, stojící na literárním počátku evropské racionalistické koncepce, jinak horlivě brojící proti antropomorfnímu náboženství, říká⁵⁹:

χρ— δ□ πρ(τον μ□ν θεΠν —μνε□ν ε←φροναφ ∞νδραφ
ε∧φ≈μοιφ μ∨θοιφ κα□ καθαρο□σι λ@γοιφ:

Na této úrovni kritiky je tedy irrelevantní, zda Kleanthův koncept naplňuje spíše pantheistické nebo theistické prvky. V jiné rovině kontraargumentace by se poukázalo na určitý vnitřní rozpor Kleanthovy kosmologie. Pokud se vše děje podle *logu*⁶⁰, kosmos jako celek je v souladu se stoickou teorií dobrý, proč bychom se měli k bohu modlit, aby něco činil?

8.

V Chalcidiově výkladu k Tímaiovi⁶¹ se dozvídáme, že Kleanthés na rozdíl⁶² od Chrýsippa činil rozdíl mezi prozřetelností a osudem. Pokud se z uvedeného zlomku nechá dovodit, že Kleanthés rozlišoval mezi individuální a globální úrovní osudu, můžeme uvedené námitce odporovat s tím, že modlitba se týká pouze individuální, lidské, úrovně (tj. prozřetelnosti). Lze však vznést pochybu nad tím, zda individuální a globální úroveň lze takto oddělit (viz Chrýsippův názor⁶³).

Podobné rozlišení, tentokrát na mythologické úrovni, najdeme v Kleanthově Modlitbě k Diovi (celková úroveň) a Peprómené (osud jednotlivého člověka)⁶⁴:

∞γου δ□ μ@, □ Ζε@⁶⁵, κα□ σ∨ γ@ ≠ πεπρωμ□νη,

⁵⁹ DK B 1 Athénaios, Deipnosophistae XI, 7 Kaibel; p. 462c, part.

⁶⁰ Cf. v. 12.

⁶¹ SVF 1.551 Chalcidius in Tim. c. 144.

ex quo fieri ut, quae secundum fatum sunt, etiam ex providentia sint, eodemque modo quae secundum providentiam, ex fato, ut Chrysippus putat. alii vero quae quidem ex providentiae auctoritate, fataliter quoque provenire, nec tamen quae fataliter, ex providentia, ut Cleanthes.

⁶² Názorová rozdílnost mezi Kleanthem a Chrýsippem představovala klasické stoické téma. Krátce jsme již zmínili jejich odlišný pohled na *tonos* na straně jedné a *pneuma* na straně druhé. Cf. doxografii doložený spis Antipatera z Tarsu O rozdílech mezi Kleanthem a Chrýsippem.

⁶³ Cf. DK A 8 / 2 Aetios, De placitis reliquiae (Stobaei excerpta), p. 322, 2-4 Diels.

H□ρακληιτοφ πςντα καθ ε□μαρμ□νην, τ—ν δ□ αλτ—ν —πςρχειν κα□ 'νςγκην (Cf. DK B 37). Viz k tomu Frede: 2001 (kapitola *Theodicy and providential care in Stoicism*); vychází v zásadě z Cicerona a námi zmíněné pasáže neuvádí.

⁶⁴ SVF 1.527 Epictet. Man. c. 53.

©ποι ποθᾶ ἡμῶν ἐμῶ διατεταγμένον,
ἴφ' ἔψομαί γε ὀκνον δὲ γε μὴ θάλω
κακῶ γενόμενον, ὀδῶν ἤττον ἔψομαι.

Neboť, jak uzavírá Seneca svůj překlad⁶⁶: *ducunt volentem fata, nolentem trahunt*.

---

⁶⁵ Cf. v. 8.

⁶⁶ Seneca Epist. 107, 10.

*duc, o parens celsique dominator poli,
quocumque placuit; nulla parendi mora est.
adsum impiger. fac nolle, comitabor gemens,
malusque patiar, quod pati licuit bono.
ducunt volentem fata, nolentem trahunt.*

DOCHOVÁNÍ HÉRAKLEITA KLEANTHOVI

1.

Byť jsme náčrt Kleanthovy kosmologie podali jen v dosti hrubých rysech a pouze s malou dávkou jistoty, zdá se již v tuto chvíli neudržitelným nevěnovat se, alespoň úsečně, provázanosti mezi Kleanthovou naukou a Hérakleitovým výkladem, jež tak bije do očí.

Zprvu si musíme objasnit, nakolik vůbec měla Stoa a Kleanthés s ní přístup k textu Hérakleitova spisu. Hérakleitos, s pověstí samotáře a podivína, jakkoliv si nepřál zakládat školu a předkládat své dílo ke studiu mnohým, nýbrž obětovat je Artemidě, byl pravděpodobně ve styku s významnými vědci své doby a již za života se stal proslavenou efeskou figurou. Spis v kopiích dospíval do jednotlivých center vzdělanosti. Spolu s tím vznikaly výkladové knihy, „Potápěče“, osvětlující *prima facie* těžko přístupný obsah textu. Víme, že spis se dostal do Athén, a byl k dispozici ke studiu Sókratovi (který Athény, jak známo, neopouštěl), jemuž jej měl předložit sám Eurípídés. Potápěče zřejmě obsahovaly i značně rozsáhlý výtah ze spisu⁶⁷. Spis si získal slávu a Hérakleitos patřil, zejména pro svůj osobitý sloh, téměř ke klasice vzdělance. Bezprostřední vliv měl Hérakleitos, pokud až sahají naše doklady, v Iónii (Ión Skythínos⁶⁸ v Anakreontově Teu, Hippokratovský corpus – škola na Kóu, další myslitelé označovaní Dionýsiem Laetským jako „hérakleitovci“ např. Krotón, Pausaniás, Níkomédés, Dionýsos, Diodotos), v Athénách (Kratylos, Antisthenés Hérakleitovec, autor jednoho z Potápěčů) a na Sicílii (komický básník Epicharmos).

V jaké formě byl spis přístupný raným stoikům? Nechalo by se předpokládat, že jim byl k dispozici celý, neboť víme, že se v Athénách tři generace před Zénónem pravděpodobně vyskytoval a stoici se jeho studiu věnovali v míře, jež by si celý spis zasloužila. Vždyť sám Kleanthés měl o něm sepsat exegezi o čtyřech knihách⁶⁹, jeho žák Sphairos dokonce o pěti⁷⁰. Na druhou stranu sami stoici o se v dochovaných textech nevěnují Hérakleitově spisu jako celku, najdeme u nich všeho všudy tři originálně zachované zlomky, což není mnoho, mimoto

---

⁶⁷ S takovými výtahy nejspíše později pracovali v Alexandrii, v Římě, v Plútarchově škole a dost možná ještě v raně středověké Konstantinopoli.

⁶⁸ Cf. DK zlomky C3.1, 3.2 v různých čteních

⁶⁹ SVF 1.481 DL VII 174.

⁷⁰ SVF 1.620 DL VII 177.

se věnují převážně jen jedné, kosmologické, stránce textu (zatímco pro Hérakleita je kosmologie ilustrací čehosi podstatnějšího). Ať už Stoa disponovala celým originálem spisu nebo nikoli, je zřejmé, že úhel jejího pohledu na to, co bylo po ruce, byl výrazně ovlivněn třísetletým myšlenkovým vývojem.

2.

Jak jsme již slyšeli⁷¹, Plútarchos, velmi dobře obeznámený s hérakleitovskou tematikou, předpokládá, že Kleanthés slovo *πλῆκτρον* převzal od Skythína z Teu. Ze Skythínových jambů se nám bohužel dochovalo jen nepatrně. Tean se v nich projevuje jako skutečný Hérakleitův žák, avšak nejen co do obsahové návaznosti, ale i co do stylu, takže jeho verše nejsou při prvním shledání o nic srozumitelnější než Hérakleitova próza. Zatímco pro stoiky představuje klíčové téma Hérakleitova kosmologie, Skythínos sice zmiňuje kosmologická témata (pohyb slunce, střídání dne a noci), ale jen jako projevy obecného principu (nikoliv, jako pro stoiky, meritum). Tento Ión zajisté není žádným vykladačem nebo referentem. Kleanthés, jak můžeme předpokládat, Skythína četl a nechal se jím inspirovat, jeho původní význam mu ale, připadá, zůstal poněkud zastřen.

3.

Zmiňovali jsme se také o tom, že staří stoici operovali s Hippokratovským corpusem, konkrétně *De Articulis*. Rané spisy korpusu, jmenovitě *De Diaeta*⁷², O životosprávě, a *De Alimento*⁷³, O výživě, jsou nikoli neprávem spojovány s Hérakleitovým vlivem. Zatímco první kniha spisu O životosprávě je plná zjevných alusí, citací a narážek na Hérakleita a dotýká se desítek nám známých zlomků, traktát O výživě se ve své aforistické formě Hérakleitových myšlenek dotýká často méně okatě a v jejich intencích rozvíjí vlastní pohled. Pokrytí souvztažnosti spisů a Hérakleita by vyžadovalo obsáhlou studii, pro naše potřeby postačí, budeme-li se věnovat pouze oficiálním DK nápodobám, a to pouze těm, které se očividně vztahují ke Kleanthově recepci efeského myslitele.

Zlomek C 1, 3. part.:

---

⁷¹ SVF 1.502

⁷² Cf. DK zlomky skupiny C1

⁷³ Cf. DK zlomky skupiny C2

τΠ μ□ν γfr πδρ δννεται πςντα διf παντΠφ κινῤσαι, τΠ δ□ ⇔δωρ πςντα διf παντΠφ θρ□ψαι: □ν μ□ρει δ□ □κςτερον κρατ□ει κα□ κρατ□εται □φ τΠ μςκιστον κα□ τΠ □λςχ ιστον (φ 'νυστ®ν. Ολδ□τερον γfr κρατῤσαι παντελ\φ δννεται διf τ®δε: τΠ μ□ν πδρ □πεξιΠν □π□ τΠ □σχατον τοδ ⇔δατοφ, □πιλε□πει ≠ τροφ—, 'ποτρ□πεται ο®ν <κ®θε ν μ□λλει

τρ□φεςθαι: τΠ δ□ ⇔δωρ □πεξιΠν □π□ τΠ □σχατον τοδ πυρΠφ, □πιλε□πει ≠ κ□νησιφ, □σταται ο®ν □ν τοντθ, <κ®ταν δ□ στς, ολκ □τι □γκρατ□φ □στιν, 'λλε |δη τ| □μπ□πτ οντι πυρ□ □φ τ—ν τροφ—ν καταναλ□σκεται. Ολδ□τερον δ□ διf ταδτα δννεται κρατ ῤσαι παντελ\φ ε□

δ□ κοτε κρατηθε□η κα□ <κ®τερον πρ®τερον, ολδ□ν ♦ν ε□η τ\ν νδν □®ντων Γσπερ □ χει

νδν:

V raně Hippokratovském korpusu se vyskytují dva prvky, oheň a voda. Nejedná se o živly v Empedokleově podání, později v modifikované podobě přejaté stoiky, nýbrž spíše od dva póly difference. Přesto se zde stoici mohli vydatně inspirovat ve vztahu ke svému pojetí elementů. Oheň může pohybovat vším skrze vše⁷⁴, voda vše skrze vše živit. Kleanthés by nejspíše souhlasil – i u něj je oheň principem pohybu a voda, jakožto výpar, počátkem výživy. Oba prvky se chovají podobně jako u Kleantha: oheň se shání po výživě, voda s sebou nechává živit. Co ale autor spisu tvrdí dále, je v příkrém rozporu se stoickou naukou, kdy při *ekpyrosi* je vše ohněm, když nadto u Kleantha má oheň výrazně dominantní roli v každém stádiu periody: voda i oheň jsou rovnocenné, nadto žádný nemůže převládnout. Oheň totiž bez vody nemá, čím by se živil, voda se bez ohně nemůže hýbat.⁷⁵

Pohledme dále na hippokratovské pojetí cesty nahoru a dolů, již Kleanthés, čehož jsme byli svědky, pojímá téměř aristotelsky (nebo jest tak alespoň referován), s ohněm stoupajícím vzhůru a zemí klesající ke středu (C 1,5. part.):

Χωρε□ δ□ πςντα κα□ θε□α κα□ 'νθρ\πινα ∞νω κα□ κςτω 'μειβ®μενα. Ἡμ□ρη κα□

⁷⁴ Cf DK B 41 a v. 12.

⁷⁵ Autor spisu tak snad upozorňuje na námi vyslovenou námitku proti Kleanthově koncepci vzplanutí: nenachází pro něj dost energie.

ελφρῶν ἡ πῦρ μᾶκιστον καὶ ὀλῆχιστον: (φ καὶ τ ≤ σελᾶνς τῇ μᾶκιστον καὶ τῇ ὀλῆχιστον, πυρρῶ φ ὁδοφ καὶ ↔δατοφ, ...λιοφ ἡ πῦρ μακρῶτατον καὶ βραχύντατο ν, πέντα ταλτφ καὶ ολ ταλτς. Φλοφ Ζηνῶ, σκῶτοφ Αιδς, φλοφ Αιδς, σκῶτοφ Ζηνῶ (...) καὶ θᾶ ♣ μὲν ἄρῳουσιν ολ γινῶσκουσιν, ἄλλᾳ ὁμοφ αλτοῶσι πέντα γίνεταί διᾳ ἕγκην θεῶν.

Popisované nebeské děje jsou vcelku v souladu s Kleanthovým náboženským heliocentrismem. Jakožto logik by se Kleanthés asi těžko ztotožňoval s větou „vše je a není totéž“. Těžko odhadovat, jak by se coby theolog přisuzující Diovi evidentní hégemonii vyrovnal s jeho postavením na roveň Hádu. (Uvedená hippokratovská souvztažnost Hádu a světla, slunce má zřejmě empedokleovské – nebo starší orfické - kořeny). Také Kleanthovo πολυῶνυμε ve v. 1 určené Diovi příslušelo původně Hádovi). Nepochybně by ale souhlasil s následující kritikou běžných lidí, kteří „Nerozpoznávají to, co vidí, i když se jim všechno děje podle božské nutnosti.“

Ve zlomku C 1,8 najdeme představu podobnou výše uvedenému procesu, kdy *logoi* se slučují ve sperma, tak, aby byly znovu vyloučeny, čímž se dosahuje harmonie:

ἄκῶσα δᾳ ♦ ν πρῶτερον ὀμπλᾶςς τ—ν πεπρωμῶν ἡν μοῶρην, ταῦτα διακρῶνεται πρῶτα, ῥμαδῶ καὶ συμμῶσγεται: ὀκαστον μὲν γφρ διακρῶνεται πρῶτα, ῥμα δῶ καὶ ξυμμῶσγεται:

χῶρην δῶ ῥμεῶσαντα καὶ τυχῶντα Ὑρμονῶηφ Ὑρθῶφ ὀχονσηφ συμφωνῶαφ τρεῶφ...

a Kleanthem oblíbenou hudební alegorii. Ve zlomku C 1,10⁷⁶ se autor věnuje analogii mezi Hérakleitovými výrazy popsaným kosmem a živočichem, obrazu, z něž mnohé prvky

⁷⁶ Ἐνῶ δῶ λῶγθ πέντα διεκοσμήσατο κατφ τρῶπον αλτῇ ὀουτῇ τφ ὀν τῇ σῶματι τῇ πῶρ, ῥπομῶησιν τοῦ ὀλου, μικρφ πρῶφ μεγῆλα καὶ μεγῆλα πρῶφ μικρς: κοιλῶν μὲν τ—ν μεγῆστην, ξηρῇ καὶ —γρῇ τ αμεῶν, δοῦναι πῶσι καὶ λαβεῶν παρφ πέντων, θαλῆσσηφ δνναμιν, ζῶν ὀντρῶφον τροφῇν, ῥσμφῶρων δῶ φθορῶν: περῶ δῶ ταντην ↔δατοφ ψυχροῦ καὶ —γροῦ σνστασιν: διῶξοδον πνευματοφ ψυχροῦ καὶ θερμῶ: ῥπομῶησιν τῶφ γῶφ, τφ ὀπεισπῶπτοντα πέντα ἄλλοιονσηφ. Καταναλῶσκον δῶ καὶ αῶξον σκῶδασιν ↔δατοφλεπτοῦ καὶ πυρρῶ ὀποιῆσατο ἕρῶου, ῥφανῶοφ καὶ φανεροῦ, ῥπῇ τοῦ ξυνεστηκῶτοφ ῥπῶ κρισιν, ὀν ῥ φερῶμενα πέντα ὀφ τῇ φανερῇν ῥφικνῶεται ὀκαστα μοῶρς πεπρωμῶνς. ἔΕν δῶ τοντθ ὀποιῆσατο πυρρῶ περιῶδουφ τρισσφφ, περαινονσαφ πρῶφ ῥλλῆλαφ καὶ εῶσω καὶ ὀξω: αῶ μὲν πρῶφ τφ κοῶλα τῇν —γρῇν,

obsahuje i Kleanthův kosmos – části jsou uspořádány (διοκοσμοῦσατο) ohněm, to, co je v těle podobno slunci, vládne mu a analogicky veškerenstvu a nikdy neodpočívá⁷⁷.

Ukazuje to srovnání s hérakleikleitovými ozvuky v *De Diaeta* a ukazuje to i fakt, že v případě C zlomků z *De Alimento* nelze v zásadě žádné srovnání učinit, nezabývají se totiž kosmologií ani kosmobiologií: Kleanthés se dost možná oba s oběma spisy seznámil, přinejmenším ze spisu O životosprávě se mohl přiučit, těžko však lze předpokládat, že by tyto představovaly zásadní zdroj jeho chápání Hérakleita - v posledku se totiž, přes jisté překryty, zabývají odlišnou tematikou a jiným Hérakleitem, než je ten v Kleanthových očích.

4.

U dalších hérakleitovců se naše dokumentační situace zadrhává nedostatkem předmětného textového materiálu. Otec komedie Epicharmos se tématy, které si z Hérakleita vybral Kleanthés pravděpodobně vůbec neobíral. Víme naopak, že Kleanthés byl obeznámen s pýthagorejským učením, což by napovídalo kontaktu se Hippasovými spisy. Hippasos, ač stoupenec Pýthagorův, a jinak významný matematik, zastával, jak se zdá, četné hérakleitovské kosmologické názory, dochované bohužel zcela reliktně⁷⁸. Z díla Kratyly a Antisthéna Hérakleitovce se bohužel nedochovalo nic, ovšem Kleanthés mohl vcelku snad mít přístup k dílu některého z nich nebo jejich athénských soudruhů z kroužku Hérakleitových stoupenců.

5.

Další zdroj se stoikům naskytoval v platónské tradici. Sókratés, jak jsme již zmínili, knihu podle tradice četl, a to, čemu z ní porozuměl označil za γενναῖα. Sám Platón se měl v mládí věnovat studiu u hérakleitovců. Přes kritiku v jeho dialozích projevenou prokazuje Efesanovi značnou vážnost. Vezmeme-li v potaz, jaké úctě se zas těšil on sám a jeho učitel u stoiků, dost možná byl Zénónův zájem vyvolán právě Platónem. Ne nadarmo měl Platónův žák

---

σελᾶντην δυνάμιν, αὐτὸ δὲ τὸ ἐξω περιφορῶν, πρὸς τὴν περιχρόντα πλεον, ἄστρον δυνάμιν, αὐτὸ δὲ μυσταῖκα ἐσω καὶ ἐξω περὶ νοῦσαι. Τὸ θερμότητον καὶ σχυρότητον πόρ, ὅπερ πλεοντικ ρατῆται, διπὸν/παντα κατὰ φύσιν, ὀκτον καὶ ἡμῶν καὶ ψανσει, ἐν τὸν τῶ ψυχ—, νοτῶ, φρονησι φ, ἀξησιφ, κνησιφ, μεῶσιφ, διλλαξιφ, ἐπνοφ, ἡγοροσιφ: τοῦτο πλεοντα διφ παντῶ κυβερνᾶ, καὶ τῶδε καὶ κεῖνα, οἷον κοτε ἔρεμζον.

⁷⁷ Cf. SVF 1.497: μὴ πανεσθαι, DK B 16 τὸ μὴ δὲν ποτε πλεον τιφ λῆθαι;

⁷⁸ DK zlomky A 7/2, 7/3, 8, 9/1, 9/2.

Antisthénés Pontský (mimoto význačný astronom) sepsat exegesi Hérakleita ve čtyřech knihách⁷⁹, která snad mohla stát vzorem stoiků v jejich vlastních počinech⁸⁰.

6.

Posledním pramenem připadajícím v úvahu je aristotelská tradice, jmenovitě Aristotelés, Theofrastos a Simplikios, který, ačkoli mnohem pozdější než Kleanthés, uchovává Theofrastovy reference přístupné stoikům. Celý aristotelský corpus i Theofrastos byli mimo, jak se dá předpokládat⁸¹, stoikům přístupni. Aristotelská, deformační, tradice bývala považována za (prakticky jediného) prostředníka mezi Hérakleitem a Stóou,⁸² nebo naopak stoická reprodukce Hérakleita bývá brána za částečnou obranu aristotelských referencí.⁸³ Ani jedna z pozic se ovšem, jak se pokusíme ukázat, nejeví oprávněnou.

Předně, Aristotelés i Theofrastos se vcelku nepokrytě vysmívali právě těm názorům, jež od nich prý měli stoici převzít. Aristotelés v Meteorologikách⁸⁴:

ΔιΠ καὶ γελοῖοι πέντεφ σοι τὸν προτέρων πλάβον τιν ...λιον τρέφεισθαι τῷ γρ
]:

καὶ διφ τοῦτ ἐνιοὶ γὰρ φασιν καὶ ποιεῖσθαι τῶν τροφῶν αλτῶν: οἱ γὰρ ἀεὶ τοῖς α
λτοῖς δύνασθαι τῶν παρασκευῶν αλτῶν τῶν τροφῶν: 'ναγκαῖον δὲ εἶναι τοῦτ
ο

συμβαίνειν περὶ αλτῶν ἡ φθερεσθαι: καὶ γὰρ τῶν φανερῶν πόρ, ὧφ ♦ ν ἡ τροφῶν
ν,

⁷⁹ Cf. dochované zlomky:

DL VI 19.

γεγῶνασι δὲ καὶ ἄλλοι Ἀντισθάνειφ τρέφ.

Ἡρακλῆς τειοφ εἶφ καὶ πτεροφ ἐφῆσιοφ καὶ ῥῶδιφ τιφ ἱστορικῶφ.

Aristoteles Probl. 23, 30. 934b 33.

διΠ καὶ φασὶν τινεφ τὸν ἀρακλειτιζόντων κ μὲν τοῦ ποτῆμου ξηρανομῆνου καὶ πηγνυμῆνο
υ λῆθουφ γίνεσθαι καὶ γιν, κ δὲ τῶφ θαλάττηφ τιν ...λιον 'ναθυμῖσθαι.

Platón Theaet. p. 179D

οἱ γὰρ τοῦ Ἡρακλῆτου ἡταῖροι χορηγοῦσι τοντου τοῦ λῆγου μῆλα ἡρωμῶνωφ [sc.

ἀσθησιν καὶ πιστῆμην ταλτῶν εἶναι].

⁸⁰ Viz blíže k tomu Long: 1996, str. 39.

⁸¹ Na bachratost takové domněnky ovšem poukazuje Sandbach (1985).

⁸² Tak třeba Mondolfo, Kerschensteiner, Kirk.

⁸³ Tak třeba Kahn.

⁸⁴ DK A 11 / 4 Meteorologica⁸⁴: II, 2, p. 354 b33 - 355 a8.

μᾶλλον τοῦ ζῆν, τῷ δὲ ἡγρῶν τῷ πυρὶ τροφὴν εἶναι μᾶλλον, ὥςπερ ἑλκυστικὸν μᾶλλον πρὸς τὴν ...λίον τῷ ἡγρῶμενον τοῦ ἡγροῦ, ὅς τῷ νοοδόν τοιαντὴν οἴσταν οἴανπερ τῷ
 γιγνομένης φλογί, διὰ ἧς τῷ ἐκπύου λαβόντες οὐκ ἔστι καὶ περὶ τοῦ ἡλίου ἡπλάβον.

Slunce a oheň se živí vlhkostí. Obraty slunce (slunovraty) působeny nedostatkem výživy pro slunce ve stále týchž místech. Názory, jejichž jasné ozvuky slyšíme u Kleantha jsou vykázaný do třídy γελοῖοι. Theophrastos, v rámci svého rozlišování hmotného a nehmotného (které snad má své řecké kořeny v pythagoreismu) žertuje na účet „materialistů“⁸⁵:

(οὐδὲ μᾶλλον τῶν ἡλικῶν ...) ἡ Αλογον δὲ κ' ἐκείνοις δόξειεν ὦν, εἰς τὸ μὴ ἐλθοῖν οὐρανὸν
 καὶ ἡκαστα τῶν μερῶν πάντων ὅν τῷ ξει καὶ λῶγθ καὶ μορφαί καὶ δυνάμεις καὶ
 περιόδοι, ὅν δὲ ταῖς ῥαφαί μηθὲν τοιοῦτον ἄλλῃ ὥςπερ σῆμα εἰς κεχυμένων
 ἄλλιστοφ', φησὶν Ἡράκλειτος, (ἐκ) κ' σμοφ ὥςπερ σῆμα εἰς κεχυμένων ἄλλιστοφ' καὶ κατὰ τοῖς ἄλλοις δὲ (φ) εἰς περὶ λαμβάνουσιν ἄμορφον ὅν ἡψυχοί καὶ
 ἡμψυχοί:

Co je pro Theofrasta nejočividnější a rozumu nejmilejší vlastností jsoucna, totiž mít uspořádání, úměrnost, tvary, síly a cyklické (pravidelné) pohyby, se „materialistovi“, jakým byl Kleanthés, bude jevit nerozumným (směšné!), pro něj totiž, jelikož neuznává existenci těchto vlastností v (nehmotných) příčinách, je kosmos nejkrásnější, jako pro Hérakleita, jako hromada ledabyle nasypaných věcí (B 124).

Při účtě a vlivu, jimž se Aristotelské spisy u stoiků těšily se zdá nepravděpodobné, že by si z nich nejvlastněji osvojily právě nevíce vysmívané teorie.

Theophrastos zároveň podává seriózně míněné reference⁸⁶:

⁸⁵ DK A 10 /10 Theophrastos, Metaphysica 15, p. 7 a 9-16 Usener = p. 16 Ross & Fobes

⁸⁶ A 7 /2 Theophrastos, Physicorum opin., fr. 1 (= D. 475) u Simplicia, Physica 23, 33

□Ιππασοφ δ□ < Μεταποντ□νοφ κα□ Ἡρ≤κλειτοφ < ∃Εφ□σιοφ □ν κα□ ο(τοι κα□ κινον
 νμενον κα□ πεπερασμ□νον, 'λλf πδρ □πο□ησαν τ—ν 'ρχ—ν κα□ □κ πυρΠφ ποιοδσι τ
 f^{TM}ντα
 πυκν\σει κα□ μαν\σει κα□ διαλ\νουσι π≤λιν ε□φ πδρ (φ ταντηφ μι♥φ ο<σηφ
 φνσεωφ τΨφ ¬ποκειμ□νηφ.

Hérakleitos (a Hippasos) prý předpokládal pohyblivé a ohraničené jedno, ale za *arché* považoval oheň, tvořící jsoucna na principu zhušťování a zředování. Theofrastos pokračuje⁸⁷:

ΠυρΠφ γfρ 'μοιβ—ν ε□να□ φησιν Ἡρ≤κλειτοφ π≤ντα. κα□ τ≤ξιν τινf κα□ χρ®νον
 (ρισμ□νον τΨφ τοδ κ®σμου μεταβολΨφ κατ≤ τινα ε□μαρμ□νην. κα□ δΨλον ©τι κα□
 ο(τοι τΠ ζ9ογ®νον κα□ δημιουργικΠν κα□ πεπτικΠν κα□ διf π≤ντων χωροδν κα□ π≤
 ντων
 'γλοιωτικΠν τΨφ θερμ®τητοφ θεασ≤μενοι ταντην □σχον τ—ν δ®ξαν:

Jako ve zlomku B 90 se vše směňuje za oheň. Podle osudu se podle pořadí a vymezeného času dochází k proměně (μεταβολΨ) světa, analogicky rození živých bytostí, řemeslu (hrnčířství) a vaření a pozorování toho, že změna se děje teplem.

Ekpyrosi předpokládá u Hérakleita i Aristotelés, dovozuje ji na základě poučky: „vše se proměňuje z opaku v opak⁸⁸“:

Γσπερ Ἡρ≤κλειτ®φ φησιν/παντα γ□γνεσθα□ ποτε πδρ (< δα α^τΠφ λ®γοφ κα□ □π□ τ
 οδ
 □ν®φ, ο□ον ποιοδσι παρφ τf στοιχε□α ο□ φυσικο□): π≤ντα γfρ μεταβ≤λλει □ξ □ναντ□
 ου
 ε□φ □ναντ□ον, ο□ον □κ θερμοδ ε□φ ψυχρ®ν.

Tyto souhrny jsou nepochybně výrazně blíže Kleanthovy, než původní hérakleitovské dozvuky (mají také mnohem blíže ke stoikům než samému Hérakleitovi). Nelze se ale

⁸⁷ DK A 5 /5 Simplicios, In Aristotelis Physicorum libros commentaria 23, 38 (Vol. IX, p. 24. 4-8 Diels) = Theofrastos, Physicorum opiniones fr. 1, D. 475 (cf. B 90).

⁸⁸ A 10 /3 Aristotelés, Physica III, 5, p. 204 b35 - 205 a7.

samosebou držet výše představeného stanoviska, podle něhož měly takové zkazky být jediným zdrojem stoického poznání Efesana. Celá debata, již představuje Long, v níž se na základě textové propojenosti mezi Theofrastovým textem, theofrastovskou referencí u Diogéna Laertského,⁸⁹ zvažuje, zda mohli stoici mít v aristotelské tradici svůj jediný zdroj Hérakleitova spisu, má nádech absurdity, neboť velmi dobře víme, že Chrysippos je prvním uchovavatelem zlomků B 30 a B 31 tradičně s velkým cyklem spojovaných, což jasně poukazuje k tomu, že text byl v nějaké formě staré Stoe přístupný (nadto Kleanthés sám je originálním uchovatelem zlomku B 12).

---

⁸⁹ Long se například pokouší ukázat, že Theofrastos nepoužívá, na rozdíl od stoiků, klíčového spojení „obraty ohně“. Cf. obraty slunce u Aristotela, A 11 / 4.

ΤΕΜΑΤΑ ΚΛΕΑΝΘΟΒΙ Α ΗÉΑΚΛΕΙΤΟΒΙ ΣΠΟΛΕČΝÁ

1.

Stoici čerpali v vícera zdrojů. V případě nauky o vzplanutí se evidentně vzhledli u Platóna. A nejen tam. Za předchůdce takové nauky lze chápat také Empedoklea, i když se dnes zdá jeho výklad v tom smyslu, že nadchází okamžik, kdy zcela dominuje láska, poněkud sporný.⁹⁰ Představa, že svět má v některou chvíli podobu centrálního ohně byla blízka také některým pýthagorejčům.

Shrňme ve vší stručnosti situaci u Hérakleita⁹¹. Nauku obdobnou *ekpyrosi* nemáme nikde explicitně doloženu. Co máme, je popis světa jakožto vždyživého ohně v B 30⁹², výraz *obraty ohně*, a popis nějakého „živlového“ koloběhu v B 31⁹³, který Chrysippos ve svém komentáři vykládá ve smyslu velkého, kosmického cyklu, a doložený význam cykličnosti jako takové. Na jedné straně máme v autentické, hippokratovské tradici dochováno, že *ekpyrose* je vyloučena, na straně druhé aristotelská doxografie *ekpyrosi* Hérakleitovi přisuzuje. Mimoto

⁹⁰ Viz k tomu Bollack, Empédocle 3 vol. Paříž 1965-1969.

⁹¹ K *ekpyrosi* u Hérakleita Kahn: 1987, dále Kirk: 1959 a Finkelberg: 1998.

⁹² DK B 30.

κῶσμον (τῷδε), τῖν αλτῖν ὕπντων,
οἷτε τι θεῖν οἷτε ὕθρῳ πονησεν,
ἄλλῃ ὅν ἔσῃ καὶ ἔστιν καὶ ἔσται
πῶρ ἔσζων
ὑπὸ μὲνον μῖτρα καὶ ὕποσβεννυμενον μῖτρα.

⁹³ DK B 31.

[ἔτι δὲ καὶ γενητῖν καὶ φθαρτῖν αλτῖν εἶναι ἔδογματιζεν,
μηνύει τῇ πειφερῶμενα:]

πυρρῷ τροπαῖ: πρὸν θῆλασσα,
θαλάσσηφ δὲ τῖ μῖν ...μῖσιν γῆ, τῖ δὲ ...μῖσιν πρηστῆρ,

[δυνάμει γῆρ λῶγει, ἔτι πῶρ ἡπὶ τοῦ διοικόντοφ λῶγου καὶ θεοῦ
τῇ συνπαντα δι᾽ ὅροφ τρῶπεται εἴφ ἡρῖν,
τῖ (φ σπῶμα τῇ διακοσμήσεωφ, ὅ καλεῖ θῆλασσαν:
ἔκ δὲ τοντοφ ἀθῶφ γῶνεται γῆ καὶ ὀλρανῖφ καὶ τῇ ὑμπεριεχῶμενα.
ἔποφ δὲ πῆλιν ὕναλαμβῆνεται καὶ ἔκκυροῦται,
σαφῆφ δι᾽ τοντων δηλοῖ:]

θῆλασσα διαχῶεται καὶ μετρῶεται εἴφ τῖν αλτῖν λῶγον
ἔκοῖφ πρὸν ὅν ὅ γενῶσθαι γ—ν.

Oba výše zmíněné zlomky komentuje v jejich náboženské souvislosti ve své nepříliš známé stati Furley: 1981.

(B 27⁹⁴) Hérakleitos nechává poslední horizont otevřený. Archaické „vždy“ znamená: v rámci nám přístupného horizontu.

Pro naprosté vzplanutí světa nenacházíme u Hérakleita zjevného důvodu. (Tento) svět byl, je a bude (cf. Simplikiovu versi: οἱ οὐρανὸν ποτε, nikdy nepočal). Přirozenost má své zakotvení v diferencii. Diference má symetrické a asymetrické hledisko. Z hlediska prvního se snad smíme odvážit říct, že svět je živly (ohněm, vodou, zemí), v asymetrické perspektivě je vždyživým ohněm. Princip difference by ale měl platit i zde. Proto by snad mělo existovat pouto (harmonie) ohně (k vodě, jak se domnívá hippokratik?) - míry podle nichž vzplává a pohasíná. Snad je nám možno dopřát si na tomto místě i krajně nehérakleitovský argument: pokud by se naprostou dominancí ohně veškerá difference vytratila (bylo by pouze jedno, nikoli κενὸν καὶ χρησιμοσύνην καὶ τὸ πᾶν καὶ πᾶσι μοῖραι - B 65), odkud by se potom difference, zápas⁹⁵: král všech, vzala? (Leda v ohni samém).

Kolem a kolem, existence kosmického cyklu, ve kterém se v jednom okamžiku vše stává ohněm, je u Hérakleita nepravděpodobná, věci se za oheň směňují neustále, i když zcela vyloučit ji nelze. Na druhou stranu je vcelku dobře možné, že takovou nauku koncipovali Hérakleitovci v Athénách nebo myslitelé spjatí s pýthagoreismem. Odtud vede krátká cesta k Platónově Akademii a aristotelikům, od nichž Stoa tuto interpretaci Hérakleita nejspíše převzala.

2.

Viděli jsme také⁹⁶, že se Kleanthés držel zcela anachronního názoru, podle něhož jsou nebeská tělesa tvaru kuželu. To nám připomíná dobře doložené archaické chápání nebeských těles jako nádob a světelné děje na nich jako jejich plnění a vyprazdňování⁹⁷. Vyznával také

⁹⁴ DK B 27.

ἡ θύρα τοῦ μὲν ποθ' ἀνέστη
/σῶσα οὐκ ἐλπονται οὐδ' ὀκνοῦσιν.

V kontextu Hymnu cf. v. 31.

⁹⁵ DK B 80. Cf. τροπή jakožto bod obratu v bitvě.

⁹⁶ SVF 1.498

⁹⁷ Pro Hérakleita:

A 1, 9

τὸ δὲ περικύχον ἄπο τοῦ ἐστὶν οὐ δηλοῖ: εἶναι μὲν τοῖς ἄλλοις σκεῆσιν πεστραμμένα κατὰ

κοῖλον περιφ' ἑμῶν, ἐν αὐτῷ θροισομένη κατὰ λαμπρὰ νῆα θυμίσσειν ποτελεῖν φλογαφ, φεῖν
εἶναι τὰ ἄσπερα.

Hérakleitovu představu slunce živícího se výpary a putujícího po obloze ve shánce po potravě. Jeho slunce ale bezpochyby není každý den a vždy nové ani vždy nevzniká (B 6 v Aristotelově a Plótinově variantě) nýbrž je jakožto *hégemonikon* tím nejstálějším ve světě. Povšimněme si, že Kleanthés se staví do posice obdobné Hérakleitově umělému archaismu, kdy Efesan vědomě přehlíží nejeden výdobytek přírodovědeckého (ale i „politologického“) snažení, aby zas jinde sám velel k pokroku. Sám pojem *hégemonika* může mít své zakotvení v Hérakleitově posici (nebo její orfické reflexi). V temném zlomku z papyru Derveni (DK B 3a)⁹⁸ korektor ve větě, která se zdá být citátem z Hérakleita: ...λι<οφ> <κ®σ>μου κατφ φνσιν, doplňuje přísudek ορχει. V téže souvislosti je ovšem zmíněno něco, co by Kleanthovi nepochybně přišlo směšné: slunce je velikosti lidského chodidla (Cf. B 3 z Áetia). Dále se mluví o hranicích, τοί<φ ©ρουφ>, ovšem i toto doplnění je zcela v intenci korektora a z poslední, diskutované, věty zlomku B 30 spíše vychází, než aby stálo na podporu její původnosti.

A 1, 10

τΠν μντοι ...λιον ν διαυγε κα μίγε κινεσθαι κα σνμετρον 'φ εμλν χειν διεστημα: τοιγρτοι μλλον θερμανεν τε κα φωτζειν. κλεπειν τε ...λιον κα σελνην, ωνω στρεφ ομνων τλν σκαφλν: τονφ τε κατφ μνα τσφ σελνηφ σχηματισμοίφ γνεσθαι στρεφομνηφ ν αλτ

κατφ μικρΠν τσφ σκςφηφ.

A 12 /5 Aetios, De placitis reliquiae (Stobaei excerpta), p. 359, 1-10 Diels

Ηρακλειτοφ ταλτΠν πεπονθναι τΠν ...λιον κα τ—ν σελνην. σκαφοειδεφ γφρ™νταφ το φ

σχμασι τοίφ 'στφραφ, δεχομνουφ τφφ 'πΠ τσφ —γρ♥φ 'ναθυμιςσεωφ αλγςφ, φωτζεισθαι πρ Πφ τ—ν φαντασν, λαμπρ®τερον μν τΠν ...λιον: ν καθαρωτφρωι γφρ 'φρι φρεσθαι: τ—ν δ σελνην ν θολωτφρωι: διφ τοδτο κα 'μαυροτφραν φανεσθαι.

A 12 /6 Aetios, Placita philosophorum II, 29, 3

Ηρακλειτοφ... (κλεπειν τ—ν σελνην) κατφ τ—ν τοδ σκαφοειδοφ στροφ—ν κα τφφ περι κλσειφ.

⁹⁸ Hérakleitos, DK B 3a (čtení podle Tsantsanoglou a Parssiglou).

[<τ>οδ α<υτοδ> <... > <δαμ>ων

∠ κεμ<ενοφ> μετφ θ<ελν> <©ν φησι Κρ®νον Ζην> δοδναι

μλλ<ον> τ<ε>νεται <πρΠφ τΠν ...λιον>— <παρ>φ τσφ τνχηφ γ<φρ>

οκ <♦ν> ε<κ> <λα>μςνεν — <π>αρ ε οε τ<κ>τυκται> <©λων τλ>νδε κ®σμοφ

κατφ <©Ορφ>α. Ηρςκλ<ε>ιτοφ με<ταθ>μενοφ τφ κοινηφ

κατ<αστ>λλλ>ει τφ δ<ι>α[σπερ κ<ε>λα φερ<ι> λ®γωι λεγ<ν>:]

<ορχει>

...λι<οφ> <κ®σ>μου κατφ φνσιν, 'νθρω<πη>ου> ε®ροφ ποδ®φ <λν κα>

τοί<φ ©ρουφ> ολχ —περβαλλων: εφ γ<φρ> <και>ροίφ <νι<αυτοδ>

<—>π<ερβαλε>, εριννε<φ> νιν ξευρςσου<σι, Δκηφ π<κ>ουροι>.

[<οε>τω δφ φη να> <—περ>βατΠμ ποσι κ<α> 'σαφς τΠν λ®γον>]

Jak již zmíněno, Kleanthés se do historie hérakleitovského bádání zapsal jako uchovatel a komentátor fragmentu B 12⁹⁹:

[Ζωνων τ—ν ψυχ—ν λ—γει α—σθητικ—ν 'ναθυμ—ασιν,

καθ—περ Ἡρ≤κλειτοφ.

βουλ®μενοφ γφρ —μφαν—σαι ©τι α—ψυχα—'ναθυμι\μεναι

νοερα—'ε—γ—νονται,

ε—κασεν αλτφ το—φ ποταμο—φ, λ—γων ο↔τοφ:]

ποταμο—σι το—σιν αλτο—σιν —μβα—νουσιν

—τερα κα— —τερα ↔δατα —πιρρε—:

ψυχα—δ—'πΠ τ\ν —γρ\ν 'ναθυμι\νται.

Kleanthés říká, že jeho učitel má stejné vymezení duše jako Hérakleitos: α—σθητικ—'ναθυμ—ασιφ.¹⁰⁰ Takové určení duše se může zakládat na Aristotelově referátu, podle nějž Hérakleitos nakonec vše převádí na vypařování.¹⁰¹

Pokračování zlomku představuje nejspíše Kleanthovu nebo Zénónovu nápodobu, jak by tomu napovídalo užití třetí osoby plurálu, pro Hérakleita typické, spolu se spojením 'ε—γ—νονται (viz. Plótínova varianta B 6) v kombinaci s nejspíše neherakleitovským νοερα— (viz A 12 / 1 z Áetia výše).

Kleanthovo spojování duše a světa-řek má dost možná své opodstatnění v původním textu, v podobném duchu hovoří i Aristotelés. Ukazuje však zároveň na bytostnou odlišnost

⁹⁹ Kleanthés u Areia Didyma fr. 39.2 u Eusebia, Praeparatio evangelica XV, 20, 2.

¹⁰⁰ Podobné pojetí je vlastní i Chrýsippovi, viz. SVF 2.778 a 2.847.

¹⁰¹ A 15 / 1 Aristotelés, De anima I, 2, 405 a24.

(Ο(τοι δ—λ—γουσι τ—ν ψυχ—ν τφ Υρχ≤φ...) κα— Ἡρ≤κλειτοφ δ—τ—ν 'ρχ—ν ε—να—φησι ψυ
χ≈ν,
ε—περ τ—ν 'ναθυμ—ασιν, —ξ Ἡρ τ↔λλα συν—στησιν: κα—'σωματ\τατ®ν τε κα—•—ον 'ε—: τΠ δ
—
κινονμενον κινουμ—νθ γιν\σκεσθαι: —ν κιν≈σει δε ε—ναι τφ τμντα κ' κε—νοφ J ετο κα—ο—πολλ
ο—.

archaického pojetí, kdy duše je chápána, abychom tak řekli, *sub specie universi*, a pozdější koncepce kosmu jako analogického duši (jejíž kořeny ale dost možná sahají k archaickovi Pýthagorovi).

3.

Zmiňme ještě závěrem Kleanthovo ponaučení citované Klémentem¹⁰², v němž asský stoik, navazuje na biantovsko-hérakleitovskou tradici, odrazuje od hledění na δῶξα mnohých a rychle nabyté moudrosti. Téměř tak opakuje tak znění zlomku B 103¹⁰³. Téma δῶξα, tentokrát ve významu „sláva“ rozvíjí také v Hymnu (v.27) a dalším zlomku ze Stromat¹⁰⁴. Při troše dobré vůle by snad šlo najít společné východisko pasáže zlomku B 30 κῶσμον τῶν αἰτῶν ὕπντων a Kleanthova:

φῶσκοντες εἶναι τῶν αἰτῶν ῥετῶν καὶ ἡγεθειαν ὕδρην καὶ θεοῶν (SVF 1.564).

¹⁰² SVF 1.559 Clemens Alex. Strom. V 3, 17 p. 655 P.

καὶ Κλεάνθου δὲ τοῦ Στωικοῦ φιλοσόφου ποιητικῶς | δὲ πῶς τῶν κομῶν γράφει
μὴ πρὸς δῶξαν ὅρα, ὅθλων σοφῶν ἀψα γενέσθαι,
μηδὲ φοβοῦ πολλὴν ἄκριτον καὶ ἡναιδῆ βῆξιν·
οὐ γὰρ πλῆθος ἔχει συνετῶν κρῖν, οὐτε δικαῶν
οὐτε καλῶν, ὧς γοῖς δὲ παρὰ ὕδρσιν τοῦτο κεν ἐξοίει.

¹⁰³ DK B 103 Proklos, In Platonis Alcibiadem I, 256, p. 525, 21= Kléméns Alex., Stromata V, 59, 4 (2-4).

τῶν γὰρ αἰτῶν νῦν ὅς φρῶν;
δῶμων οἰδοῦσι πεθόνται
καὶ διδασκῶντες χρεῶνται ἡμῶν
οὐκ ἐδοτεφ ὅτι οὐ πολλοὶ κακοί, ὧς γοῖς δὲ ἡγαθοί.

¹⁰⁴ SVF 1.560 Clemens Alex. Strom. V 14, 110 p. 715 P.

ὧς αἰτῶν (Κλεάνθη)
αὐτῶν τῶν σιωπῶντων τῶν πολλῶν διαβῶλων ἐδωλολατρῶν ἐπιφθῶν·
ἡλενθεροφ πᾶν φῶσσι φῶς δῶξαν βλάπτει, (φῶς παρὰ κεῖνηφ τευξόμενον καλὸν τινοφ.

MÍSTO HYMNU V HYMNICKÉ TRADICI

1.

Kleanthés ve svém hymnu předvádí, schématicky řečeno, logisaci mýtu, jíž v poetické tradici není rovno. Hymnus bývá řazen do žánru filosofických, neboť na rozdíl od tradičního i pozdějšího hymnu neokazuje k žádné konkrétní události nebo činu božstva či héra, nýbrž podává pouze jeho obecné charakteristiky, podané nadto z části ve „filosofických“ termínech. Přitom právě vzpomínka na velebný čin adresáta hymnu tvořila tradiční složku střední části hymnu, *eulogii*, nikoli nadarmo zvané některými autory *pars epica*.

Nevíme, k jakému přesnému účelu hymnus sloužil. Von Arnim se domnívá, že tvořil součást většího celku, což by napovídalo, že šlo o čistě literární dílo. Další interpreti však tento názor nesdílejí. Mělo-li se skutečně jednat o přednášenou modlitbu, při jaké příležitosti se tak dělo? Tradičním místem zpěvu hymnů byla symposia, v Akademii i Lýkaiu byly společné zpěvy hymnů praktikovány často, dokonce snad při každém společném stravování. Tak mohl být hymnus pěn sborově či sólovým zpěvákem, v stoje s rukama vztyčenýma k nebi, sídlu Dia, nejspíše za doprovodu lyry. V souladu s tehdy obecně sdílenou představou snad můžeme vyloučit možnost, že by se v případě Hymnu jednalo o Kleanthovu soukromou a soukromě („ve své komnatě“) prováděnou modlitbu, neboť takové praktiky byly chápány jako krajně podezřelé¹⁰⁵.

2.

Zuntz stopuje původ hymnu jakožto filosofického k Empedokleovi (u něhož předpokládá autorství dvou básní). Činí tak na základě více méně formálního hlediska, kdy Empedoklés je školní tradicí řazen mezi filosofy, je starší než Aristotelés (jakožto autor *Hymnu na zdatnost*) a jeho báseň v epickém metru obsahuje hymnické prvky (kupodivu nezmiňuje v této souvislosti Parmenida a Xenofana). Přestože mezi Empedokleem a Kleanthovým Hymnem

---

¹⁰⁵ Cf. Apuleius, Apol. 47.

magia ista, quantum ego audio, res est legibus delegata, iam inde antiquitus XII tabulis propter incredundas frugum inlecebras interdicta, igitur et occulta non minus quam tetra et horribilis, plerumque noctibus vigilata et tenebris abstrusa et arbitris solitaria et carminibus murmurata, cui non modo servorum, verum etiam liberorum pauci adhibentur: et tu quindecim servos vis interfuisse.

existují souvislosti, zejména co se týče metra a návaznosti na Homéra a Hésioda, ukazuje se Zuntzovo hledisko filosofa jako příliš umělé. Existuje totiž autor, s nímž Kleantha pojí pouto silnější, přestože nepatří mezi filosofy: Aischylos.

Četnými narážkami na Homéra, Hésioda a Pindara, podrobně mapovanými Thomem, se Kleanthés hlásí k hymnické tradici, odkazem na Solónu zas k archaickým moralistům. Podobnost s Aischylem ovšem netkví pouze ve výrazivu (jako např. παγκρατ□φ Ζεῶ v Suppl. 816¹⁰⁶ a v. 1). Již v Hymnu k bohům předků a Diovi¹⁰⁷ v Prosebnících, kde hymnické pasáže tvoří podstatnou část celé tragedie, čteme o Diovi jako nepozorovaném vládci, jenž řídí svět bez jakékoliv námahy (πῶν ὀπονὸν δαίμον□ων)¹⁰⁸ a o smrtelnících, které svrhává z pevností jejich iluzí, marných nadějí (ἐλπ□δων)¹⁰⁹. V hymnu Vládce vládců a

¹⁰⁶ Cf. Sept. 255, Eumen. 918.

¹⁰⁷ Aischylos, Suppl. 77 – 102 (čtení podle FB):

ἄλλε, θεο□ γεν□ται, κλνετῃ εἰς τῷ δ□καιον □δῶντεφ
 ...βαν μ— τ□λεον δῶντεφ □χειν παρῃ α□σαν,
 ἐβριν δῃ □τνμωφ στυγοῶντεφ,
 π□λοιτῃ ♦ ν □νδικοι γῆμοιφ.
 □στι δ□ κ'κ πολ□μου τειρομ□νοιφ
 βωμΠφ ῥῶφ φυγῆσιν
 •ῶμα, δαίμῶνων σ□βαφ.

[ῥτ. γ.

εἰ θε□η ΔιΠφ εἰς παναλα—
 θ□φ ΔιΠφ □μεροφ. οἱκ ελθῶρατοφ □τνχθη.

[στρ. δ.

δαυλο□ γφρ πραπ□δων
 δῆσκιο□ τε τε□νου—
 σιν πῶροι
 κατιδε□ν ὀφραστοι.

π□πτει δῃ ὀφθαλ□φ οἱδῃ □π□ ν□—
 τῇ κορυφῃ ΔιΠφ εἰς κρανθῆ πρῶγμα τ□λειον.

[ῥτ. δ.

παντῃ τοι φλεγῶθαι
 κ'ν σκῶτῃ μελα□νω
 ξῖν τνχῶ μερῶπεσσι λαο□φ.

□ῆπτει δῃ ἐλπ□δων
 ὅφῃ ψιπνργων πανῶλειφ βροτονφ,
 β□αν δῃ οἱτῖνῃ □ξοπλ□ζει.
 πῶν ὀπονὸν δαίμον□ων.
 ...μενοφ ῥν φρῶνημῆ πωφ
 αλτῶθεν □ξ□πραξεν □μπαφ □δρῶνων ὅφῃ ὕγν□ν.

[στρ. ε.

¹⁰⁸ Tento topos je vlastní již Homérovi a Hésiodovi, Cf. Xenofanés, DK B 25.

¹⁰⁹ Cf. DK B 18.

□φν μ— □λπηται ὅν□λπιστον, οἱκ □ξευρῶσει,
 ὅνεξερεννητον □Πν κα□ ὀπορον.

nějakých pět set řádků níže¹¹⁰ je v invokaci Zeus vzýván jako vládce vládců (cf. v. 1 κνδιστ' ἔθαντων, nezvyklé oslovení nom. sg. – gen. pl. je běžné v Persii, Egyptě a Izraeli – El-lohim = bůh bohů). Prosící ženy se třikrát dovolávají toho, že jsou z Diova rodu (cf. v. 4) i toho, že je zasadil vlastní rukou (αἰτῶ χειρ); opěvují boží dokonalost a vládu (cf. v. 6), zvou jej otcem (cf. v. 34). Není (netradičně) podroben žádné moci, jeho mysl, plíce (φρῆν) přináší, plodí vše. Mimoto je na příkladu tohoto hymnu patrné, že starší hymny představovaly místo pro uplatnění *coniunctio oppositorum*, k níž se podle Longa a Kirka měl Kleanthés inspirovat výhradně u Hérakleita. Ženy vybízí Dia, mocného, silně maskulinního vládce, aby uplatnil své ženské hledisko (τῷ περὶ φρονέοντι γυναικὶ καὶ πατρὶ). Aichylos v hymnu k Erínyím¹¹¹ říká, že jsou ve světle i v temnotě. (Podobně v Hymnu na Moiry, jehož autorem je pravděpodobně Simonidés, se o Moirách,¹¹² které jsou nejbližší Diovu trůnu, hovoří jako o chronických a nebeských zároveň.)

¹¹⁰ Aischylos, Suppl. 525 – 599 s vloženým mýtem o Epafovi (čtení podle FB).

ὦναξ ἔκτων, μακρῶν
μακρῶν τε καὶ τελεῶν
τελειότατον κρῖνον, ἱερὸν Ζεῷ,
πιθοῦ τε καὶ γενεῇ σῇ.
ἄλυσον ἄνδρ' ἐν βροτῶν ἐν στυγέσασα.
λῶμν' δὲ μβαλε πορφυροειδέ
τῶν μελανόχρῶν ὄντων.

[στρ. α.]

τῷ περὶ φρονέοντι γυναικὶ καὶ πατρὶ
παλαίφατον ὕμνον
γυνὸς φιλοφροσύνης προσηγορίας γυναικὶ περὶ
νῦν ὅσον ἐκφρονέοντι ἄνδρ' ὄντων.
γενεὴ πολυμύστωρ, φασγάνων ἐκδοῦσα.
Δαίμονι γυνὸς ἐλχόμεθ' εἶναι
γυνὸς περὶ τῶν σδῶν νοικοῦ.

[ντ. α.]

(538–589)

τῶν δὲ θεῶν ἐν δικαιοσύνῃ
κεκλόμεν' ἐλθέμεν πρὸς ἄλλους;
πατρὸς φύτου γὰρ αἰτῶ χειρὶ καὶ πατρί
γυνὸς παλαιόφρων μὲν γὰρ
τῶν κτῶν, τῷ πρὸς μὲν ἄλλοις ὁρίοις Ζεῦ.

[στρ. ε.]

—πρὸς ἄλλους δὲ ὁρίοις θοῶς
τῷ μεῖον κρείσσον ἢ κρατύνει,
ὁρίοις ὠνόμεν' ἄμυνον σβῶν κρῖν.
πρὸς ἐστὶ δὲ ἄλλοις (φῶν ποφ
σπεῖσαι. τι τῶν Διοφ φέρει φρῆν;

[ντ. ε.]

¹¹¹ Aischylos, Eumen. 321–346

¹¹² Viz FB I, str. 64

Když zpívá o Diovi sbor v Agamemnonovi (160-183)¹¹³, odhaluje jej ve vší nahotě, měli bychom téměř dojem, že Aischylos je v jádru negativním theologem. Zeus (nazývaný, jako u Hérakleita i Kleantha, také Zénem) může být kýmkoliv, jménem Dia je nazýván proto, že zrovna není po ruce jiné jméno, dokonce je třeba se od tohoto pojmenování oprostit (εἰ τι μὲταν 'πι φροντιδοφ ὄχθοφ χρ— βαλεῖν ὀτηνμωφ). Na jednu stranu disponuje obrovskou mocí, na druhou stranu je bezejmenný (οἷδ' ἄλ' ἔξεται πρὸν | ν). V poslední sloce zaznívá motiv (dobrovolného) chápání boha, probuzení a nedobrovolného σωφρονεῖν boží brutalitou, ironicky popsané jako χερίφ βῆαιοφ.¹¹⁴ Toto pojetí je prohloubeno v dalším hymnu v Agamemnonovi¹¹⁵ kde král Zeus je propojen s přítelkyní Nocí a je zhoubcem všech (Trójanů).

¹¹³ Aischylos, Agam. 160-183 (čtení podle FB).

Ζενφ, ©στιφ ποτῃ στυν, εἰ τῷδ' ἀλ—
τῷ φῶλον κεκλημῖνθ,
τοῦτ' ὅτι νιν προσεννῖπω.
οἷκ' ἄχω προσεικῆσαι
πῶντ' ἐπισταθμῖμενοφ
πλ—ν Διῷφ, εἰ τι μὲταν 'πι φροντιδοφ ὄχθοφ
χρ— βαλεῖν ὀτηνμωφ.

[στρ. β.

οἷδ' ©στιφ πῶροιθεν φν μῖγαφ,
παμμῆχθ' ὅρῃσει βρῶν,
οἷδ' ἄλ' ἔξεται πρὸν | ν.
ἄφ' δ' ἄπειτ' ἄφ'υ, τρια—
κτῆροφ ὀχεται τυχῖν.
Ζῆνα δ' ἐτιφ προφρῶνωφ πινῖκια κλῆζων
τενῆζεται φρενῖν τι πῶν,

[ντ. β.

τιν φρονεῖν βροτοῖφ ἄδλ—
σαντα, τιν πῶθει μῶθοφ
θῖντα κυρῶφ ἄχειν.
στῆζει δ' ἄνθ' ὅπνου πρῖ καρδῖαφ
μνησιπῶμων πῶνοφ• καὶ παρῃ ∞—
κονταφ φλθε σωφρονεῖν.
δαιμῶνων δ' οὗ χερίφ
βῆαιοφ σῶλμα σεμνῖν φμῶνων.

[στρ. γ.

¹¹⁴ Cf. v. 1, Senekův dovětek k SVF 1.527 *ducunt volentem fata, nolentem trahunt*, Eurípidés, Troades 884-8 a zejm. DK B 32. Zdá se nepravděpodobné, že by Aischylos byl s Hérakleitovým spisem obeznámen, tématické propojení je ale zřejmé. Aischylův text nadto představuje téměř doslovnou citaci z Laozi (XXV): A nevědouce jak to jmenovat, značíme je *Dao*, kdybych musel pojmenovat, řekl bych velikost, neboť velikost znamená odcházet, neboť odcházet znamená jít dál, neboť jí nejdál znamená se vracet (přel. O. Král).

¹¹⁵ Aischylos, Agam. 355-66 (čtení podle FB).

ὅ Ζεὺ βασιλεὺ καὶ νῆξ φιλόα
μεγῶνων κῶσμων κτεῖταιρα,
...τῇ πῖ Τροῖαφ πνργοιφ ἄβαλεφ
στεγανῖν δῖκτυον, (φ μῆτε μῖγαν
μῆτ' οἷν νεαρῖν τιν' ἀπερτελῖσαι
μῖγα δουλεῖαφ
γῆγαμον, ὠτηφ παναλῖτου.

Kleanthés se mohl vzhlednout v nám dochovaném zlomku z Héliad (fr. 70):

$Z\varepsilon\nu\varphi \square\sigma\tau\iota\nu \alpha\square\theta\approx\rho$, $Z\varepsilon\uparrow\varphi \delta\square \gamma\mathfrak{S}$, $Z\varepsilon\uparrow\varphi \delta' \circ\wedge\rho\alpha\nu\otimes\varphi$,
 $Z\varepsilon\nu\varphi \tau\omicron\iota \tau f \pi\leq\nu\tau\alpha \chi\downarrow \tau\iota \tau\downarrow\nu\delta' \neg\pi\square\rho\tau\epsilon\rho\omicron\nu$

pro který starší němeční filologové, neberouce v potaz kontext, dokonce přisuzovali Aischylovi pantheistické světonázory.

Kleanthův Hymnus naráží i na další nehymnické pasáže z Aischyla. O $\pi\upsilon\rho\otimes\varphi \text{ '}\mu\phi\approx\kappa\eta$ čteme v Prom. 1044 i v. 10. Ve v. 15 ($\circ\wedge\delta\square \tau\iota \gamma\square\gamma\nu\epsilon\tau\alpha\iota \square\rho\gamma\omicron\nu \square\pi\square \chi\theta\omicron\nu\square \sigma\omicron\delta \delta\square\chi\alpha$, $\delta\alpha\square\mu\omicron\nu$) slyšíme ozvěnu Agam. 1487 ($\tau\square \gamma f\rho \beta\rho\omicron\tau\omicron\square\varphi \infty\nu\epsilon\upsilon \Delta\iota\Pi\varphi \tau\epsilon\lambda\epsilon\square\tau\alpha\iota$);).

Mezi Aischylem, mythologem lidového náboženství, projevujícím v hymnech pohled na boha ve stavu probuzení a Kleanthem lze nalézt zásadní souvislosti, třebaže Aischylův koncept je, jak vyplývá už z jeho časového řazení, výrazně archaičtější (a v mnohém ohledu snad i hlubší) a vykazuje nejednu souvislost s Hérakleitem.

3.

Bližším zkoumáním Diogena z Apollonie (navrhuje Zuntz), Ióna, Parmenida, Empedoklea, některých náznaků u Platóna a dalších bychom dost možná došli k rozpoznání souvislostí mezi hymnickými skladbami těchto autorů a Hymnu, nezdá se ale, že by byly zásadního charakteru (u Platóna máme v tomto ohledu samo sebou na mysli jeho poměr k mýtu)¹¹⁶. Nepříliš podstatná je i spojitost s Aristotelovým Hymnem na zdatnost, přesto se mu budeme krátce věnovat. Ukážeme v kontrastu rozdíl mezi hymnem sepsaným filosofem (Aristotelem) a filosofickým hymnem (Kleantha).

$\Delta\square\alpha \tau\omicron\iota \xi\square\nu\iota\omicron\nu \mu\square\gamma\alpha\nu \alpha\square\delta\omicron\delta\mu\alpha\iota$
 $\tau\Pi\nu \tau\leq\delta\epsilon \pi\rho\leq\xi\alpha\nu\tau\epsilon$, $\square\pi\tau\epsilon \aleph\lambda\epsilon\xi\leq\nu\delta\rho\theta$
 $\tau\epsilon\square\nu\omicron\nu\tau\alpha \pi\leq\lambda\alpha\iota \tau\otimes\xi\omicron\nu$, $\otimes\pi\omega\varphi \blacklozenge v$
 $\mu\approx\tau\epsilon \pi\rho\Pi \kappa\alpha\iota\rho\otimes \mu\approx\theta\epsilon \neg\pi\square\rho \infty\sigma\tau\rho\omega\nu$
 $\beta\square\lambda\omicron\varphi \equiv\lambda\square\theta\iota\omicron\nu \sigma\kappa\approx\psi\epsilon\iota\epsilon\nu$.

¹¹⁶ Viz k tomu Zuntz: 2005.

Aristotelés měl sepsat vícero poetických textů, o třech z nichž máme konkrétnější zmínky: hymnus na Apollóna pouze v doxografické zprávě (DL 5,1,27), delfský epigram na Hermiu a sám Hymnus na Zdatnost¹¹⁷, oslavu tohoto Aristotelova dobrodince a agnáta, který byl jakožto lobbyista Filipa II. Makedonského podle Stageiranova názoru neprávem odsouzen, mučen a popraven. V budoucím obvinění Aristotela z bezbožnosti dokonce figuruje nařčení z kultu Hermiovy osoby v Aristotelově spolku. Hymnus sám však nepochybně ustojí obvinění z přílišného formalismu, který často provází autorská díla teoretiků poesie.

Aristotelés čerpá z Pindara (metrum ad.), Sofoklea a současně populárního Arifrónova hymnu na Hygieu, (avšak staví se proti hedonismu v něm propagovaném) a dalších textů.¹¹⁸ Tak jako před ním již Prodikos¹¹⁹ a Sofoklés¹²⁰ oslovuje Zdatnost, a to prostředky čistě básnickými. Za Zdatnost stojí za to zemřít, je tak žádaná jako panna, je božská. Zmiňuje Hérakleovu dřinu a smrt Achillea a Aiata pro Zdatnost. Následuje modlitba (v er-formě) k Músám, Paměti a Diovi, bohu přátelství za Hermiovu (zmíněn nevýslovně, jako syn [města] Atarneia) slávu a nesmrtelnost.

Aristotelés na rozdíl od Kleantha rezignuje na filosofické termíny (dost možná jde až proti některým svým vědeckým názorům), prudernost a spílání špatným (katům Hermiy). Nevynechává epickou část hymnu (činy Héraklea atd.) Mimoto skládá hymnus k počtě

¹¹⁷ Diog. Laert. 5, 7 = Athenaeus XV p. 696.

Ἄρετ', πολὺ μοχθεῖ γινεῖ βροτεῖθ,
 θάρμα κ' λλίστον βῖθ,
 σὺ φ' πῦρι, παρθένε, μορφῷ
 καὶ θανεῖν ζαλωτῖ φ' ἔλλ' δὲ π' τμοφ
 καὶ π' τουφ τλῆναι μαλεροῖ φ' κ' μανταφ
 τοῖον π' φρ' να β' λλειφ
 καρπ' ν τ' θ' νατον χρυσοῖ τε κρεῖσσω
 καὶ γονῶν μαλακαυγ' τοι' θ' π' νου
 σεῖ δ' ὅ ν' εχ' ο' ἄκ Δι' Π' Ἡρακλ' ηφ Λ' δαφ τε κοῶροι
 π' λλ' ἄ ν' τλασαν ῥγοιφ
 σ' ν' γρενοντεφ δ' νναμιν.
 σοφ' δ' π' θοιφ ἄχιλεῖ φ' Α' αφ τ' ἄ Α' δαο δ' μουφ λθον
 σὺ φ' δ' ν' κεκ' φιλοῦ μορφῷ καὶ ἄταρν' οφ ν' τροφοφ 'ελ' ου
 χ' ρωσεν αλγ' φ
 τοιγρ' ο' διμοφ ῥγοιφ, 'θ' νατ' ν τ' μιν αλξ' σουσι Μοῶσαι
 Μναμοσ' νναφ θνγατρεφ, Δι' Π' ξεν' ου σ' βαφ α' ξουσαι φιλοαφ
 τε γ' ραφ βεβα' ου.

¹¹⁸ Viz FB I, str. 262.

¹¹⁹ Prodikos (u Xenofōnta) Mem. 2,1,21-34 = DK 84 B 2.

¹²⁰ Soph. Bakch. C. 13, 176.

smrtníka. (Tento topos proniká do literatury před Aristotelem a vrcholí v době římské.)
Kleanthés, dost možná záměrně, staví svou píseň na odlišných východiscích.

KLEANTHŮV HYMNUS A HÉRAKLEITOVA ŘEČ

1.

Na spojitosti mezi Hymnem a Hérakleitem upozorňoval z moderních autorů již Pearson (1891). Diels řadí verše 2-8 Hymnu do skupiny nápodoby Hérakleita jako C 3.4. Bráno čistě výskytové, slova Hymnu, která by se nevyskytovala také u Hérakleita, tvoří spíše výjimku. Tradičně, nejvýznamněji Kirkem a Longem, byla zastávána posice beroucí celý hymnus jako variaci na hérakleitovská témata, oslabená v poslední době podrobnějšími studiemi, na jejichž vrcholu stojí Thomova monografie.

Kleanthův Hymnus nepochybně resonuje mnohé autory, přičemž Hérakleita, (paradoxně) spolu s Homérem, nejčastěji. Abychom ale blíže nahlédly povahu této recepcce, podívejme se nejprve, na jaké pasáže z Hérakleita Kleanthés naráží¹²¹.

2.

Πολυλ\νουμε z v. 1 nás mimo homérského Hymnu na Déméteru (18,32), kde má zjevně svůj původ a je ovšem určeno Hádovi¹²², upomene na zlomek B 67¹²³, kde se o bohu mj. tvrdí: ἄλλοιοῦνται δὲ κωσπερ ἄπ' ἑαυτῶν συμμιγνῶσιν, ὅθεν νομίζεται καὶ ἄδων—v κέστω, bůh je nazýván různě, podle vůně kadidla. Na jedné rovině významu lze Hérakleita chápat konformně s Kleanthem: jediný bůh je zván více jmény. Povšimněme si také postposičního „vždy“ ve spojení παγκρατὶ φάσκει. Pro polohu φάσκει v tomto verši hrají také rytmické důvody, nicméně je typická i pro Hérakleita (cf. v. 6, 21, 39). Ve trojčlence παγκρατὶ φάσκει Ζεὺς (přidáme-li druhý verš) má navíc φάσκει doslova centrální postavení, jako třeba v citovaném B 30. Určitou vágní souvislost slova πολυλ\νυμοφ lze, jak upozorňuje Long, najít také s B 32: φανερὸν σοφῶν μόνον λαγασθαι ὁκνῶθαι καὶ ὁκνῶθαι Ζηνὶ φῶνμα.

¹²¹ Pokusíme se na tomto místě o úplný výčet takových narážek, neboť nebyl dosud učiněn.

¹²² K tomu také ohledně DK C 1 výše.

¹²³ Tento zlomek není kupodivu v souvislosti s v. 1 zmiňován. Diels také s C 3.4. začíná až od druhého verše.

V. 2: Ζεῶ, φνσεωφ ῥχηγῖ, νῦμου μῖτα πντα κυβερνῖν, bývá spojován s problematickým B 41 (ἴν τῖ σοφῖν:

ἴπστασθαι γνῖμην ῖτῖτῖ κυβῖρνῖσαι πντα διῖ πντων.).

Podobně v. 35 (γνῖμην, ε πῖσυνοφ σῖ δῖκηφ μῖτα πντα κυβερνῖν). Ve skutečnosti spočívá spojitost pouze v tom, že vše je nějak řízeno (u Hérakleita spíše: se řídí). Vzhledem k nejasnému čtení Hérakleitova zlomku se do dalších diskusí raději nebudeme pouštět. Spojení κρατεῖν – νομοφ je rovněž Hérakleitovské (B 114)¹²⁴. Vzpomeňme ještě, že roli ředitele připisuje bohu i Parmenidés v DK 28 B 12 (μετῖ Νλῖγα δῖ πλῖν περῖ τῖν δυεῖν στοιχεῖων εῖπῖν ἴπγει καῖ τῖ ποιητικῖν λῖγων οῖτωφ ἴαῖ γῖρ ... κυβερνῖν). Jasný ozvuk v. 2 slyšíme u Chrýsippa

(SVF 3.4 ἴνῖμοφ ἴ κοινῖ, ῖσπερ ἴστῖν ἴ Νρθῖφ λῖγοφ διῖ πντων ἴρχῖμενοφ, ἴ αλτῖφ ῖν τῖ Διῖ, καθηγεμῖνι τοντῖ τῖ τῖν ῖντων διοικῖσεωφ ῖντι). *Nomos*, kterým se Diova vláda uskutečňuje, má u stoiků zásadní roli již od Zénóna (SVF 1.162 ad.).

V. 3 a 4 s problematickým čtením, kdy lacuna v textu v. 4 zavdala k dnešnímu dni příčinu ke 28 různým návrhům čtení (jakkoli o celkovém smyslu verše mnoho sporu není), z nichž některé byly hájeny celými články, neobsahují zjevné hérakleitovské narážky. Dokonce se koncept, ve kterém mají lidé výlučné postavení napodobitelů boha, jeví být v kontrastu s Hérakleitovým/Aischylovým pojetím - viz B 78:

ῖθοφ γῖρ ῖνθρῖπειον μῖν οῖκ ἴχει γνῖμαφ, θεῖον δῖ ἴχει:

(ne tak s B 82 πῖθῖκων ἴ κῖλλιστοφ αῖσχροῖφ ῖνθρῖπων γῖνει συμβῖλλειν).

Slovo ἴρπει ve v. 5 (μοῖνοι, ῖσα ζῖει τε καῖ ἴρπει θνῖτ' ἴπῖ γαῖαν) pravděpodobně aluduje pouze dřívější homérské výskyty (Il. 17.447 ad), na které pravděpodobně naráží i Hérakleitos v B 11: πῖν ἴρπετῖν πλῖγῖ νῖμεται. V souvislosti s tímto zlomkem ovšem někteří autoři doplňují poškozený text ve v. 11 <νῖμεται>, přestože kontext v. 11 je spíše

¹²⁴ DK B 114. Stobaios, Anthologium I, 1, 179.

ξῖν νῖθ λῖγονταφ

ἴσχυρῖζεσθαι χρῖ τῖ ξυνῖ πντων,

ῖκωσπερ νῖθ πῖλιφ καῖ πολῖ ἴσχυροτῖροφ.

τρῖφονται γῖρ πντεφ οῖ ῖνθρῖπειοι νῖμοι ἴπῖν τοῖ θεῖου:

κρατεῖ γῖρ τοσοῖτον ἴκῖσον ἴθῖλει

καῖ ἴξαρκεῖ πῖσι καῖ περιγῖνεται.

orfický (čímž není souvislost s Hérakleitem zdaleka vyloučena). Slovo $\pi\lambda\eta\gamma\subseteq$ z B 11 a v. 11 jsme již potkali bádající ohledně Kleanthova pojetí *tonu*. Poznamenejme ještě, že Kleanthův pojem $\theta\nu\Im\tau\alpha$ má daleko k Empedokleovu pojetí, což samo o sobě nic neznamena, nutí pouze k opatrnosti vzhledem k Zuntzově hledání kořenů Hymnu u svatého muže ze Sicílie.

V $\pi\heartsuit\phi$ $\odot\delta\epsilon$ $\kappa\otimes\sigma\mu\phi$ z v. 7 cítíme Plútarchovu verzi B 30 s $\kappa\otimes\sigma\mu\phi$ $\tau\otimes\nu\delta\epsilon$ a $\tau\leq\delta\epsilon$ $\pi\leq\nu\tau\alpha$ z B 64. Užití ukazovacího zájmena má, přinejmenším v prvním případě, peiorativní podtón.

Důvěra v boží úrdek, proklamovaná v nám již známé básni z SVF 1.527, zaznívá také ve v. 8, resonujícím Hérakleitův B 33: $\nu\otimes\mu\phi$ $\kappa\alpha\sqcup$ $\beta\omicron\upsilon\lambda\subseteq$ $\pi\epsilon\sqcup\theta\epsilon\sigma\theta\alpha\iota$ $\sqcup\nu\phi$.¹²⁵

Ve v. 10 ($\mu\phi\approx\kappa\eta$, $\pi\upsilon\rho\otimes\epsilon\nu\tau\alpha$, $\epsilon\iota\zeta\backslash\omicron\upsilon\tau\alpha$ $\kappa\epsilon\rho\alpha\upsilon\nu\otimes\nu$) užívá Kleanthés jednak slov dochovaných nám také ze scholia k Aischylovu Prométheovi (1044): $\pi\nu\rho\phi$ $\mu\phi\approx\kappa\eta\phi$ $\beta\otimes\sigma\tau\rho\upsilon\chi\eta\phi$, jednak naráží na Hérakleitův B 30 ($\pi\hat{\omicron}\rho$ $\epsilon\sqcup\zeta\omega\phi$) a B 64 ($\tau\leq\delta\epsilon$ $\pi\leq\nu\tau\alpha$ $\omicron\sqcup\alpha\kappa\zeta\epsilon\iota$ $\kappa\epsilon\rho\alpha\upsilon\nu\otimes\phi$), přičemž oba zlomky bez skrupulí spojuje.

Ve v. 12 činí Kleanthés narážku na stoický koncept $\kappa\omicron\iota\nu\Pi\phi$ $\lambda\otimes\gamma\phi$ (viz Chrysippův SVF 3.4 výše), jehož kořeny sahají k Hérakleitovu $\xi\upsilon\nu\otimes\phi$ $\lambda\otimes\gamma\phi$ z B 2¹²⁶. Totéž činí v posledním, devětatřicátém verši, doplňuje ale $\epsilon\sqcup$ v ústředním postavení ($\kappa\omicron\iota\nu\Pi\nu$ $\epsilon\sqcup$ $\nu\otimes\mu\phi$). Spojení $\delta\iota\phi$ $\pi\leq\nu\tau\omega\nu$ již známe z B 41. V. 13 ($\phi\omicron\iota\tau\times$, $\mu\epsilon\iota\gamma\nu\nu\mu\epsilon\nu\phi$ $\mu\epsilon\gamma\leq\lambda\omicron\iota\phi$ $\mu\iota\kappa\rho\omicron\sqcup\phi$ $\tau\epsilon$ $\phi\leq\epsilon\sigma\sigma\iota$), kde malá světla odkazují na hvězdy a velké světlo na slunce, proklamuje nám povědomou božskou povahu nebeských těles.

V rámci stoické tradice působí vcelku netradičně představa vyjádřená ve v. 15 – 17, kdy (pouze) to, co $\kappa\alpha\kappa\omicron\sqcup$ činí ve svých neznalostech, $\nu\omicron\sqcup\alpha\iota$ (podobně jako v B 104¹²⁷) je $\sigma\omicron\hat{\omicron}$ $\delta\sqcup\chi\alpha$, bez Dia. Úsloví $\kappa\alpha\tau'$ $\alpha\sqcup\theta\sqcup\rho\iota\phi$ $\theta\epsilon\sqcup\phi\omicron\nu$ $\pi\otimes\lambda\phi$ se možná opírá o závěr B 120:

¹²⁵ V negativním slova smyslu nalézáme $\pi\epsilon\sqcup\theta\epsilon\sigma\theta\alpha\iota$ v B 104 popisujícím důvěru lidu zpěvákům davu.

¹²⁶ DK B 2 Empeirikos, Adversus mathematicos VII, 133. [$\delta\iota\phi$ $\tau\omicron\nu\tau\omega\nu$ $\gamma\phi\rho$ $\bullet\eta\tau\backslash\phi$ $\pi\alpha\rho\alpha\sigma\tau\approx\sigma\alpha\phi$,
 $\odot\iota$ $\kappa\alpha\tau\phi$ $\mu\epsilon\tau\phi$ — ν $\tau\omicron\hat{\omicron}$ $\theta\epsilon\sqcup\phi\omicron\nu$ $\lambda\otimes\gamma\phi$ $\pi\leq\nu\tau\alpha$ $\pi\rho\leq\tau\tau\omicron\mu\sqcup\nu$ $\tau\epsilon$ $\kappa\alpha\sqcup$ $\nu\omicron\omicron\hat{\omicron}\mu\epsilon\nu$,
 $\nabla\lambda\sqcup\gamma\alpha$ $\pi\rho\omicron\delta\iota\epsilon\lambda\theta\backslash\nu$ $\pi\iota\phi\sqcup\rho\epsilon\iota$:]
 $\delta\iota\Pi$ $\delta\epsilon\sqcup$ $\pi\epsilon\sigma\theta\alpha\iota$ $\tau\backslash<\xi\upsilon\nu$],
 $[\tau\omicron\upsilon\tau\sqcup\sigma\tau\iota$ $\tau\backslash>$ $\kappa\omicron\iota\nu$], $\xi\upsilon\nu\Pi\phi$ $\gamma\phi\rho$ $\angle$ $\kappa\omicron\iota\nu\otimes\phi$.]
 $\tau\omicron\hat{\omicron}$ $\lambda\otimes\gamma\phi$ $\delta\exists$ $\epsilon^{\text{TM}}\nu\tau\phi$ $\xi\upsilon\nu\omicron\hat{\omicron}$
 $\zeta\backslash\omicron\upsilon\sigma\iota\nu$ $\omicron\sqcup$ $\pi\omicron\lambda\lambda\omicron\sqcup$ (ϕ $\sqcup\delta\sqcup\alpha\nu$ $\sqcup\chi\omicron\nu\tau\epsilon\phi$ $\phi\rho\otimes\nu\eta\sigma\iota\nu$).

¹²⁷ Cf. DK B 78 1 Kelsos u Órigena, Contra Celsum VI, 12.

$\phi\theta\phi\phi$ $\gamma\phi\rho$ $\nu\theta\rho\backslash\pi\epsilon\iota\phi\phi$ $\mu\sqcup\nu$ $\omicron\wedge\kappa$ $\sqcup\chi\epsilon\iota$ $\gamma\nu\backslash\mu\alpha\phi$, $\theta\epsilon\sqcup\phi\omicron\nu$ $\delta\sqcup$ $\sqcup\chi\epsilon\iota$:

οἰοῖται ἀποφῶν Διῶ. Vcelku ovšem dobře zapadá do Kleanthova rozlišení *fatum* – *providentia*.

Thom trefně spojuje v. 18 – 19: ἄλλ' σίη καὶ τὴν περισσὴν πύστασαι ὀρτία θεῖναι, καὶ κοσμεῖν τῶκοσμά καὶ ὁλὸν φάλα σὸν φάλα στήν (o nichž již byla řeč v souvislosti s pýthagorejským kontextem Hymnu) s B 102:

τῶ μὲν θεῶ καλὰ πάντα καὶ ἄγαθ' καὶ δόκαιοι, ὠνθρώποι δὲ ἄ μὲν ὀδικοὶ – πειλῶφασιν
ν ἄ δὲ δόκαιοι, s B 51:

ὁλὸν ξύνιῃσιν ὀκῶφ διαφερῶμενον ὀουτ' ἔλμολογῶει: παλιντροποφ Ὑρμονῶη, ὀκῶσπ
ερ

τῶ ξου καὶ λνρηφ a s B 10:

συνῆψιεφ ὀλα καὶ ὀ–χ ὀλα, συμφερῶμενον διαφερῶμενον,

συνῆδον διῆδον, καὶ ὀκ πέντων ὀν καὶ ὀξ ὀνΠφ πέντα. Doplňme ještě zlomek B 8
nesoucí se v podobném duchu:

τῶ ἔξουν συμφῶρον καὶ ὀκ τὴν διαφερῶντων καλλῶστην Ὑρμονῶαν καὶ πφντα
κατὰ ὀριν γῶνεσθαι. Nelze vyloučit ani inspiraci Hippokratovským *De Diaeta*¹²⁸.

Vůbec v. 18 – 21 představují pravděpodobně nejzdařilejší Hérakleitovskou imitaci. V druhé části této pasáže (v. 20 – 21: ἴδε γφρ ἐφ ὀν πέντα συνῆρμοκαφ ὀσθλφ κακοῖσιν, ἴσθ' ὀνα γῶνεσθαι πέντων λῶγον ἀφῶν ὀῶντα) Kleanthés navazuje na již zmíněné zlomky (B 102, 51, 10, 8), přidává alusi části B 50:

ὁλκ ὀμοῶ, ἄλλ' τοῶ λῶγου ἔκονσανταφ ἔλμολογεῖν σοφῶν ὀστιν ὀν πέντα ἐφναι, a
doplní stoické zdůvodnění: jednoty řádných věcí se dosahuje špatnostmi¹²⁹
(ὀσθλφ κακοῖσιν).

¹²⁸ Citujme celou pasáž De Diaeta 11, neboť obsahuje mnohá témata společná Hérakleitovi i Kleanthovi.

ὀ ὀ ὀ ὠνθρώποι ὀκ τὴν φανερῶν τφ ἔφανῶα σκῶπτεσθαι ὁλκ
ὀπῶστανται• τῶ χνςσι γφρ χρεῶμενοι ἔλμολογῶσιν ἔνθρωπῶνς φνσει ὁλ γι–
νῶσκουσιν• θεῶν γφρ νῶφ ὀδῶδαξε μιμῶεσθαι τφ ὀουτῶν, γινῶσκον–
ταφ ἄ ποιῶουσι, καὶ ὁλ γινῶσκονταφ ἄ μιμῶονται. Πέντα γφρ ὀμοια,
ἔνῶμοια ὀῶντα• καὶ σνμφορα πέντα, διῶφορα ὀῶντα• διαλεγῶμενα,
ὁλ διαλεγῶμενα• γνῶμην ὀχοντα, ἔγνῶμονα• ἔπεναντῶφ ἔ τρῶποφ
ὀκῶστων, ἔλμολογονμενοφ. Νῶμοφ γφρ καὶ φνσιφ, ὀῶσι πέντα δια–
πρησσῶμεθα, ὁλχ ἔλμολογῶεται ἔλμολογεῶμενα• νῶμον γφρ ὀθεσαν
ὠνθρώποι ἀλτοῶ ὀουτοῶσιν, ὁλ γινῶσκοντεφ περῶ ὀν ὀθεσαν• φνσιν δῶ
πέντων θεοῶ διεκῶσμησαν• ἄ μὲν ὀῶν ὠνθρώποι ὀθεσαν, ὁλδῶκοτε κατφ
τωλτῶ ὀχει ὀῶτε νρθῶφ ὀῶτε μῶ– νρθῶφ• ἔκῶσα δῶ θεοῶ ὀθεσαν, ἀῶεῶ
νρθῶφ ὀχει• καὶ τφ νρθῶφ καὶ τφ μῶ– νρθῶφ τοσοῶτον διαφῶρει.

V. 24 snad náhodně vyzdvihuje Hérakleitovi vlastní význam sluchu pro poznání¹³⁰. Špatní lidé totiž κοινῶν νομοφ ani nevidí, ani neslyší, na rozdíl od těch, kdo mají důvěru, πειθόμενοι, (cf. B 33 νομοφ καὶ βουλῃ πεθεσθαι νομοφ) a žijí s rozumem, σῆλν ν] (v. 25) [tedy v oblasti společného (ξυνον)]. Stejnou narážku na podobu ve výslovnosti činí sám Hérakleitos v B 114 (ξῆλν νομ λγονταφ). V tomto kontextu se sluší zmínit zlomky B 2: διπ δεῖ πεσθαι τ] <ξυν], τοδ λγου δε εἴντοφ ξυνοδ ζουσιν ο πολλοφ (φ δαν φχοντεφ φρνησιν a B 34:

ἔννετοι ῥκονσαντεφ κωφοσιν οκασι:φςτιφ αλτοσι μαρτυρεῖ παρενταφ πενα ι.

Následující moralistická pasáž (v. 26 – 31¹³¹) nemá s Hérakleitem mnoho společného. Bez zajímavosti není oslovení Dia: Ζεὸ πνδωρε, κελαινεφφ, ῥγκραυνε. Πνδωρα je u Homéra epitet země, Zeus je zároveň za temnými mračny (κελαινεφφ) a vládce jasného blesku, ῥγκραυνοφ. Bůh má skutečně různá jména, dokonce v určitém smyslu protichůdná. Pojmenování Dia nás jednak upomene na výše zmíněný zlomek z Aischylových Heliad, jednak na zlomky B 30 a B 120. Oslovení πςτερ (v. 34), stejně jako βασιλεῖφ výše (v. 14) náležející v Hymnu Diovi, přiřkává Hérakleitos, jak jsme již slyšeli, zápasu (B 53)¹³². V. 34 - 35: δπφ δ κυρςσαι γνμηφ, ε πςυνοφ σῆ δκηφ μετα πςντα κυβερνφ, téměř doslovně reprodukuje nám známý zlomek B 41.

¹²⁹ Thom ovšem překládá: For you have thus joined everything into one, the good with the bad...

¹³⁰ Cf. B 55 Hippolytos, Refutatio omnium haeresium IX, 10, 1 = Hippolytos, Refutatio omnium haeresium IX, 9, 5.

©σων ἡψιφ ῥκο— μςθησιφ [τουτςστι τφ ἡργανα,]
ταδτα, [φησιν,] φλ προτιμω,
[ολ τφ ῥανς προτιμςσαφ.]

kde sluch zaujímá ústřední místo mezi viděním a učením.

¹³¹ αλτοφ δ' αθ' λρμλσιν ονοι κακπν ολλοφ π' ολλο,
ο μν —πρ δξηφ σπουδ—ν δυσρριστον φχοντεφ,
ο δ' πφ κερδοσνναφ τετραμμνοι ολδεν κςμθ,
ολλοι δ' εφ ονεσιν κα σλματοφ δδα φργα.
<ῥλφ κακοφ πφκυρσαν>, π' ολλοτε δ' ολλα φφρονται
σπενδοντεφ μλα πςμπαν φναντφα τλνδε γενσθαι.

¹³² DK B 53 Plútarchos, De Iside et Osiride 370 d (1).

πφλεμοφ πςντων μν πατρςςτι, πςντων δφ βασιλενφ,
καφ τοῖφ μν θεοῖφ φδειξε, τοῖφ δφ ῥνθρλπουφ,
τοῖφ μν δονλουφ φποησε, τοῖφ δφ φλευθφρουφ.

Shodný výskyt dalších slov bude spíše náhodného charakteru. Vzpomeňme: $\square v \square$ (v. 9 a 16), slovo pro Hérakleita pravděpodobně klíčové, i když nemnoho dochované (jen B 88¹³³), $\lambda\alpha\chi\rho\nu\tau\epsilon\phi$ (cf. B 56 a 58), $\square\pi\square\sigma\tau\alpha\sigma\alpha\iota$ (B 19, 41, 57) nebo $\mu\epsilon\iota\beta\mu\epsilon\sigma\theta\leq$ (B 90¹³⁴).

3.

Vraťme se nyní k pojednání o podstatě vlivu Hérakleitovy posvátné řeči na Hymnus. Vzhledem ke skutečnosti, že se jedná o básnický text, kde, na rozdíl od filosofického pojednání, u kterého předpokládáme jistou dávku upřímnosti, nemůžeme vyloučit možnost, že se v Kleanthově případě jedná pouze o stylizaci, která nemá s obsahem příliš co do činění. Vždyť podobně se asský stoik stylizoval do homérského pěvce či prositele za spásu obce, jakým byl Solón. Je také možné, že Kleanthovo vidění světa, a zejména jeho náboženský prvek, vzklíčilo z jakéhosi společného podhoubí vlastního jak Hérakleitovi tak třeba Aischylovi (ať už Hérakleitův spis četl či nikoli). To by sice odporovalo všemu, co jsme byli zjistili o Kleanthových nezbásněných názorech, jimž byl všem vlastní výrazný metafysický aspekt. Na druhou stranu je to právě v Hymnu (v. 20 – 22), kde se Kleanthés zdržuje kosmického moralismu, v duchu B 102. Mohli bychom tedy předpokládat, že, podobně jako Aischylos ve svých hymnických zpěvech, v Hymnu poněkud popustil svým skutečným, leč nevýchovným názorům. Třetí variantu naskýtá pohled na Kleantha, který se na stará kolena pustil do studia a přeškolil se na hérakleitovce (Kirk, Long). Jakkoli toto nepochybně platí o Hérakleitově vlivu na Kleantha mimo Hymnus, je v případě naší básně třeba mít na zřeteli významný prvek Kleanthovy autoarchaizace, ke které mu slouží mj. Hérakleitos.

¹³³ DK B 88 Plútarchos, Consolatio ad Apollonium 10, p. 106 e.

$\tau\alpha\wedge\tau\rho\gamma\theta\square\nu\iota$
 $\zeta\backslash\nu\kappa\square\tau\epsilon\theta\nu\eta\kappa\Pi\phi$
 $\kappa\square\langle\tau\Pi\rangle\square\gamma\rho\eta\gamma\omicron\rho\Pi\phi\kappa\square\tau\Pi\kappa\alpha\theta\epsilon\delta\delta\omicron\nu$
 $\kappa\square\nu\square\omicron\nu\kappa\square\gamma\eta\rho\alpha\iota\rho\nu$
 $\tau\leq\delta\epsilon\gamma\phi\rho\mu\epsilon\tau\alpha\pi\epsilon\sigma\omicron\nu\tau\alpha\square\kappa\epsilon\square\nu\leq\square\sigma\tau\iota,$
 $\kappa'\kappa\square\nu\alpha\pi\leq\lambda\iota\nu\mu\epsilon\tau\alpha\pi\epsilon\sigma\omicron\nu\tau\alpha\tau\alpha\delta\tau\alpha.$

¹³⁴ DK B 90 Plútarchos, De E apud Delphos 8, p. 388 e.

$\pi\rho\rho\phi\tau\epsilon\prime\nu\tau\alpha\mu\epsilon\square\beta\eta\tau\alpha\iota\pi\leq\nu\tau\alpha[\phi\eta\sigma\square\nu\angle\bar{H}\rho\leq\kappa\lambda\epsilon\iota\tau\omicron\phi]$
 $\kappa\square\pi\delta\rho\Upsilon\pi\leq\nu\tau\omicron\nu,$
 $\odot\kappa\omega\sigma\pi\epsilon\rho\chi\rho\upsilon\sigma\omicron\delta\chi\rho\approx\mu\alpha\tau\alpha$
 $\kappa\square\chi\rho\eta\mu\leq\tau\omicron\nu\chi\rho\upsilon\sigma\omicron\phi.$

ZÁVĚR

Úvodem jsem si coby první cíl vytýčil přezkoumat úlohu, již pro Kleanthův Hymnus hraje Hérakleitos. Autoarchaisující funkce jeho parafrází je nasnadě. Jak jsem se pokusil ukázat, rozdíl v konceptech, skrývajících se za užitými obraty je poměrně značný, ovšem nikoli tak velký, abychom Hymnus nemohli označit za zdařilý pokus zasadit krajně nehierarchicky přemýšlejícího Hérakleita do stoického, uspořádaného universa. Stoický kosmos, kde hierarchie tělo – duch, (ontologicky) dobrý – (ontologicky) špatný, nehrají žádnou úlohu, představuje, na rozdíl třeba od novoplatonismu, pro takovou inserci docela vhodné pole.

Πρίλοha: Text Hymnu v Thomovĕ čtení

Κλεάνθους Ὕμνος εἰς Δία

- Κύδιστ' ἀθανάτων, πολυώνυμε, παγκρατές αἰεῖ,
Ζεῦ, φύσεως ἀρχηγέ, νόμου μέτα πάντα κυβερνῶν,
χαῖρε. σὲ γὰρ πάντεσσι θέμις θνητοῖσι προσαυδᾶν·
ἐκ σοῦ γὰρ γένος ἐσμέν † ἤχου μίμημα λαχόντες
- 5   μούνοι, ὅσα ζῶει τε καὶ ἔρπει θνήτ' ἐπὶ γαῖαν·
τῷ σὲ καθυμνήσω καὶ σὸν κράτος αἰὲν αἰδῶ.
σοὶ δὴ πᾶς ὅδε κόσμος ἐλίσσόμενος περὶ γαῖαν
πείθεται ἢ κεν ἄγῃς, καὶ ἐκὼν ὑπὸ σείο κρατεῖται·
τοῖον ἔχεις ὑποεργὸν ἀνικῆτοῖς ὑπὸ χερσίν
- 10   ἀμφῆκη πυρόεντα αἰεζώνοντα κεραυνόν·
τοῦ γὰρ ὑπὸ πληγῆς φύσεως πάντ' ἔργα ...
ὦ σὺ κατευθύνεις κοινὸν λόγον, ὃς διὰ πάντων
φοιτᾷ μειγνύμενος μεγάλῳ μικροῖς τε φάεσσι
†ὥς τόσσος† γεγαῶς ὑπατος βασιλεὺς διὰ παντός.
- 15   οὐδέ τι γίγνεται ἔργον ἐπὶ χθονὶ σοῦ δίχῃ, δαῖμον,
οὔτε κατ' αἰθέριον θεῖον πόλον οὔτ' ἐνὶ πόντῳ
πλὴν ὅποσα ῥέζουσι κακοὶ σφετέραισιν ἀνοίαις.
ἀλλὰ σὺ καὶ τὰ περισσὰ ἐπίστασαι ἄρτια θεῖναι
καὶ κοσμεῖν τᾶκοσμα, καὶ οὐ φίλα σοὶ φίλα ἐστίν·
- 20   ὥδε γὰρ εἰς ἐν πάντα συνήρμοκας, ἐσθλὰ κακοῖσιν,
ὥσθ' ἓνα γίγνεσθαι πάντων λόγον αἰὲν ἐόντα.
ὄν φεύγοντες ἐῷσιν ὅσοι θνητῶν κακοὶ εἰσι,
δύσμοροι, οἳ τ' ἀγαθῶν μὲν αἰεὶ κτῆσιν ποθέοντες
οὔτ' ἐσορῶσι θεοῦ κοινὸν νόμον οὔτε κλύουσιν,
- 25   ὦ κεν πειθόμενοι σὺν νῷ βίον ἐσθλὸν ἔχοιεν.
αὐτοὶ δ' αὖθ' ὁρμῶσιν ἄνευ καλοῦ ἄλλος ἐπ' ἄλλα·
οἱ μὲν ὑπὲρ δόξης σπουδὴν δυσέριστον ἔχοντες,
οἱ δ' ἐπὶ κερδοσύνας τετραμμένοι οὐδενὶ κόσμῳ,
ἄλλοι δ' εἰς ἄνεσιν καὶ σώματος ἡδέα ἔργα
- 30   ..... ἐπ' ἄλλοτε δ' ἄλλα φέρονται
σπεύδοντες μάλα πάμπαν ἐναντία τῶνδε γενέσθαι.
ἀλλὰ Ζεῦ πάνδωρε, κελαινεφές, ἀρχικέραυνε,
ἀνθρώπους ῥύου <σύ γ'> ἀπειροσύνης ἀπὸ λυγρῆς·
ἦν σύ, πάτερ, σκέδασον ψυχῆς ἄπο, δὸς δὲ κυρῆσαι
- 35   γνώμης ἢ πίσυνος σὺ δίκης μέτα πάντα κυβερνᾷς·
ὄφρ' ἂν τιμηθέντες ἀμειβώμεσθά σε τιμῇ,
ὑμνοῦντες τὰ σὰ ἔργα διηνεκές, ὥς ἐπέοικε
θνητὸν ἐόντ'· ἐπεὶ οὔτε βροτοῖς γέρας ἄλλο τι μεῖζον
οὔτε θεοῖς ἢ κοινὸν αἰεὶ νόμον ἐν δίκῃ ὑμνεῖν.

LITERATURA

Knížní publikace:

- 1) Bollack J.: Wismann.H.: Héraclite ou la séparation. Paříž 2001.
- 2) Colish, M. L.: The Stoic Tradition from Antiquity to the Early Middle Ages. Vol. II. Leiden 1985.
- 3) Frede, D., Laks, A.: Traditions of Theology. Leiden 2001.
- 4) Furley W. D.: Studies in the Use of Fire in Ancient Greek Religion. Nový York 1981.
- 5) Furley, W. D., Bremer J. M.: Greek Hymns. A Selection of Greek Religious Poetry from the Archaic to the Hellenistic Poetry. Vol. 1 a Vol. 2. Tubinky 2001.
- 6) Hahm, D. E.: The Origins of Stoic Cosmology. Columbus 1977.
- 7) Kahn C. H.: The Art and Thought of Heraclitus : An Edition of the Fragments with Translation and Commentary. Nový York 1987.
- 8) Kinley M.: Prayer from Alexander to Constantine. Londýn 1997.
- 9) Kirk, G. S.: Heraclitus ,The Cosmic Fragments. An Edition of the Fragments with Translation and Commentary. Cambridge 1954.
- 10) Kratochvíl, Z.: Dělský potápěč k Hérakleitově řeči. Praha 2006.
- 11) Long, A. A.: Stoic Studies. Nový York 1996.
- 12) Long, A. A., Sedley, D. N.: The Hellenistic Philosophers, Vol. I a Vol II. Cambridge 1987.
- 13) Marcovich, M.: Heraclitus. Greek Text with a Short Commentary. Merida 1967.
- 14) Pohlenz, M.: Die Stoa. Getinky 1964.
- 15) Radice, R.: Stoici antichi: tutti i frammenti. Milán 2002.
- 16) Rist, J. M.: Stoic Philosophy. Cambridge 1969.
- 17) Sandbach, F.H.: Aristotle and the Stoics. Cambridge 1985
- 18) Schuhl, P. M.: Les Stoiciens. 1. a 2. Paříž 2002.
- 19) Thom, J.: Cleanthes' Hymn to Zeus: Text, Translation & Commentary. Tubinky 2005.
- 20) Zuntz, G.: Griechische philosophische Hymnen. Tubinky 2005.

Články:

- 1) Finkelberg, A.: On Cosmogony and Ekpyrosis in Heraklitus. The American Journal of Philology. Vol. 119 No. 2. 1998.
- 2) Hopkinson, N.: Callimachus' Hymn to Zeus. The Classical Quarterly Vol. 34, No. 1. 1984.
- 3) Kirk, G. S.: Ekpyrosis in Heraclitus. Phronesis 4, 1959.
- 4) Lloyd-Jones, H.: Zeus in Aeschylus. The Journal of Hellenic Studies. Vol. 76. 1956.
- 5) Reinhardt, K.: Heraklits Lehre vom Feuer. Hermes 77. 1942.
- 6) Salles, R.: „Ekpyrosis“ and the goodness of god in Cleanthes. Phronesis 50. 2004.
- 7) Sharples, R. W.: On Fire in Heraclitus and in Zeno of Citium. The Classical Quarterly. Vol. 34, No. 1. 1984.
- 8) Verdenius, W. J.: Heraclitus' Conception of Fire. in Kephallion. Studies in Greek Philosophy and Its Continuation Offered to Cornelia de Vogel. 1965.
- 9) Vlastos, G.: On Heraclitus. The American Journal of Philology 76. 1955
- 10) Wiggins, D.: Heraclitus' Conceptions of Flux, Fire and Material Persistence in Language and Logos: Studies in Ancient Philosophy Presented to G. E. L. Owen. 1982.
- 11) Zuntz, G.: Zum Kleanthes-Hymnus. Harvard Studies in Classical Philology. Vol. 63. 1958.

SHRnutí

Práce v obecné části stopuje archaické motivy ve stoické a především Kleanthově kosmologii, zvláště v jeho pojetí *tonu*, věnuje se poměru Kleantha a Stoy ke presokratikům a zejména Hérakleitovi jako takovým. Podrobuje zkoumání zachování textu Hérakleitova spisu pro Stou a vlivy různých verzí chápání Hérakleita na stoickou recepci.

Ve zvláštní části se věnuji místu Hymnu na Dia ve hymnické tradici, zejména vlivu Aischylovu, který v sobě nese četné archaické prvky. V závěrečné pasáži následuje snad úplný výčet paralel mezi dochovanými zlomky Hérakleitova spisu a Kleanthovým Hymnem.

RESUMÉ

In its general part, this study tracks archaic motives in the Stoic (and at the first place Kleanthes') cosmology, in particular in respect of his conception of *tonos*. It concerns the relationship between the Stoics and the pre-Socratic philosophers as such, namely their attitude to Heraclitus. The study examines the transition of the text of Heraclitus' book to the Stoa and the role of different interpretations of Heraclitus as to the Stoic reception.

In its special part, I concentrate on the place of the Hymn to Zeus in the hymnal tradition, especially on the influence of Aeschylus who carries many archaic elements. The final passage contains, hopefully, a complete list of parallels between the extant fragments of Heraclitus and the Hymn of Cleanthes.